

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

**NECÂTÎ BEY DİVANI'NDA İRSÂL-İ MESEL VE TEMSÎLÎ
TEŞBİH**

Orhan AY

Danışman

Doç. Dr. Cafer MUM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MALATYA-2016

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

NECÂTÎ BEY DİVANI'NDA İRSÂL-İ MESEL VE TEMSÎLÎ
TEŞBÎH

Orhan AY

Danışman

Doç. Dr. Cafer MUM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MALATYA-2016

TC
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
**NECÂTÎ BEY DİVANI'NDA İRSÂL-I MESEL
VE TEMSİLÎ TEŞBİH**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Cafer MUM

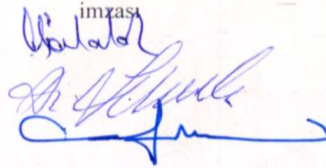
ONAYLAYAN

Orhan AY

Jürimiz 14.11.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezini (oybirliği) ile başarılı bulunarak Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim, Eski Türk Edebiyatı Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

1. Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK
2. Prof. Dr. Bahir SELÇUK
3. Doç. Dr. Cafer MUM (Danışman)

imzası

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... tarih ve .....sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

— Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşulda izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

14.11.2016

Orhan AY

ONUR SÖZÜ

"Doç. Dr. Cafer Mum'un danışmanlığında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım **NECÂTÎ BEY DİVANI'NDA İRSÂL-İ MESEL VE TEMSÎLÎ TEŞBÎH** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım. "

Orhan AY

NECÂTÎ BEY DİVANI'NDA İRSÂL-İ MESEL VE TEMSİLİ TEŞBÎH

ORHAN AY

İÇİNDEKLER

ONUR SÖZÜ	iii
ÖN SÖZ	vi
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
ÖZ GEÇMİŞ	x
KISALTMALAR	xi
I. BÖLÜM	1
1. NECÂTÎ BEY'İN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ	2
1.1. Necâtî Bey'in Hayatı	2
1.2. Eserleri.....	10
1.3. Edebî Kişiliği	11
2. TEZKİRELERDE NECÂTÎ BEY	18
II. BÖLÜM	23
1. MESEL (المثل)	24
1.1. Meselin Tanımı	24
1.2. Meselin Etimolojisi	26
1.3. Mesel Getirme Tekniğinin Kaynağı.....	26
1.4. Meselin Diğer Söz Sanatlarıyla İlişkisi.....	33
1.4.1. Mesel-Teşbîh İlişkisi	33
1.4.2. Temsilî Teşbîh.....	34
1.4.3. Mesel -Temsilî Teşbîh İlişkisi.....	34
1.4.4. İrsâl-i Mesel	36
1.4.5. İrsâl-i Mesel - Mesel İlişkisi	37
1.4.6. Mısra-ı Berceste - Mesel İlişkisi	38
1.4.7. Atasözü - Mesel İlişkisi.....	38
1.5. Meselin Özellikleri	40

III. BÖLÜM	41
1. NECÂTÎ BEY DİVANI'NDA GEÇEN MESELLER	42
SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA.....	83

ÖN SÖZ

Klâsik Türk edebiyatı, edebiyat tarihimiz içinde yedi yüz yıla yakın bir süre varlığını sürdürmüştür. Bu zaman dilimi içerisinde kuşkusuz pek çok edebî eser verilmiştir. Birçok eserin transkripsiyonu yapılmış ve bu eserler çeşitli konularda tahlil edilmiştir. Ancak klasik Türk edebiyatında “mesel” kavramını ve bir divanı mesel açısından inceleyen müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmamızın, sözü edilen çerçevede bir divan üzerinde yapılmış ilk çalışma olması hasebiyle gerek edebiyat tarihi gerekse belâgat açısından literatüre önemli katkılar sağlayacağı kanaatindeyiz.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır:

İlk bölümde, divan edebiyatında en çok mesel kullanan ve ünlü tezkireci Latîfî'nin tabiriyle mesel-guyluğun kendisinde kemale erdiği Necâtî Bey'in hayatı, edebî kişiliği ve eserleriyle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Necâtî Bey'in gerek hayatı gerekse edebî şahsiyeti hakkında bilgi veren tezkireler ve diğer biyografik kaynakların tamamı, onun “mesel söyleme” özelliği üzerinde dururlar. Mesel söyleme, onun en çok vurgulanan özelliğidir. Bu nedenle Necâtî Bey'in mesel kullanmadaki ustalığının tezkirelerde nasıl yer aldığı hakkında da bilgi verdik, söz konusu eserlerden alıntılar yaptık.

İkinci bölüm, “mesel” kavramını ele almaktadır. Kavramı, gerek lügatlerde gerekse belâgat kitaplarındaki kullanımlarıyla inceleyerek onun tanımını, anlam çerçevesi ve özelliklerini ortaya koyduk. Bunun için kavramın Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerif gibi edebiyata da kaynaklık eden yerlerde nasıl kullanıldığı üzerinde durarak meselin anlam serüvenini tespit etmeye çalıştık. Mesel kavramının mahiyeti ve diğer söz sanatlarıyla ilişkisini açıklayan müstakil bir çalışma daha önce yapılmadığından çalışmamızın bu bölümünde “mesel” kavramını ayrıntılarıyla ele aldık. Ayrıca; teşbîh, temsîlî teşbîh, irsâl-ı mesel sanatlarını belâgat kitaplarında araştırarak bu sanatlarla ilgili yapılmış tanım, tasnif ve değerlendirmeleri bir araya getirerek bunların meselle ilişkisini ortaya koyduk. Aynı bağlamda atasözü söyleme ve bercesteli beyit yapısı üzerinde de durduk.

Üçüncü bölümde ise Necâtî Bey Divanı'nın mesel açısında tahlili hususunda yaptığımız incelemeler sonucunda 192 yerde mesel kullanıldığını tespit ettik. Böylece divan edebiyatında mesel söyleme yöntemini en çok kullanan şairlerden biri olduğunu tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamız, sözü edilen çerçevede bir divan üzerinde yapılmış ilk çalışma olduğundan tezimizin gerek edebiyat tarihi gerekse belâgat açısından önemli katkılar sağlayacağı kanaatindeyiz. Ayrıca ilk olma özelliğini taşıyan bu tür çalışmalarda eksiklik ve kusurlar olabileceğinden, bunların hoş görüleceğine ve yapılacak eleştirilerin yol gösterici olacağına inanmaktayım.

Çalışmamı yaparken bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim değerli danışmanım Doç. Dr. Cafer MUM'a teşekkürü bir borç bilirim.

Orhan AY

ÖZET

Klasik Türk edebiyatında mesel kavramını ve bir divanı mesel açısından inceleyen müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Sözü edilen çerçevede bir divan üzerinde yapılmış ilk çalışma olma özelliğini taşıyan tezimiz, üç ana bölümden oluşmaktadır:

İlk bölümde, Necâtî Bey'in hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verdik. Ayrıca tezkire yazarlarının onun hakkındaki görüşlerini aktardık.

İkinci bölümde, meselin ne olduğunu gerek lügatlerde gerekse belâgat kitaplarındaki kullanımlarıyla inceleyerek, onun tanımını, anlam çerçevesini ve özelliklerini belirledik. Ayrıca edebiyatımızın ilk dönem kaynaklarında nasıl kullanıldığı üzerinde durarak meselin anlam serüvenini tespit etmeye çalıştık.

Üçüncü bölümde ise Necâtî Bey Divanı'nı mesel açısından tahlil ederek 192 yerde mesel örneği tespit ettik. Böylece Necâtî Bey'in divan edebiyatında mesel söyleme yöntemini en çok kullanan şairlerden biri olduğunu ispatlamaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Necâtî Bey, Mesel, Mesel Söyleme, Divan, Belâgat

ABSTRACT

There is not a parable concept and a special study that contextualize the point of view of parable in the classical Turkish literature. So in this section we contextualized the parable study and it consists of three parts:

In the first part, we gave information about the biography, literary personality and his arts. We also compiled about tezkire authors' opinions about it.

In the second section we scrutinized to explain the concept in both dictionaries, and its uses in eloquence resources. We tried to determine its definition meaning, frame, its features, and how they used the first resources in our literature.

In the third section analyzing Necâtî Bey's poetry with the point of parable, we determined 192 parable samples. Thus, we tried to confirm that Necat Bey was the poet who used telling parable the most in the classical ottoman poetry.

Key Words: Necâtî Bey, Parable, Telling the parable, Divan, Eloquence

ÖZ GEÇMİŞ

1986 yılında Siirt'te doğdum. Çevik Ersin Temel İlkokulu (1997), Fevzi Çakmak Ortaokulu (2000), Ergani Anadolu Öğretmen Lisesi (2004), Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği (2009) mezunuyum.

2007 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesinde memur kadrosuyla çalıştım.

2009 yılından beri Siirt Atatürk Anadolu Lisesinde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak görev yapmaktayım.

Evli ve üç çocuk babasıyım.

KISALTMALAR

age.	:Adı geçen eser
C.	:Cilt
ev.	:evirmen
ed.	:Editör
G.	:Gazel
K.	:Kaside
M.	:Mesnevi
mad.	:Maddesi
nşr.	:Neřreden
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
SDÜ	:Süleyman Demirel Üniversitesi
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı

I. BÖLÜM
NECÂTÎ BEY'İN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1. NECÂTÎ BEY'İN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1.1. Necâtî Bey'in Hayatı ¹

Doğumu: ? — Ölümü: 17 Mart 1509. Cuma

XV. Yüzyılın son yarısında yaşamış ve XVI. Yüzyılın başlarında ölmüş olan Necâtî Bey, Türk edebiyatının önde gelen büyük şairlerinden biridir. Asıl adı îsâ'dır. Bir rivâyete göre de Nuh'tur. Ünlü tezkirecilerden Sehi Bey, Necâtî Bey'i eserinde altıncı tabaka şairleri arasında göstermiştir. Sehi Bey, Necâtî'nin yakın dostu ve öğrencisi olmasına rağmen tezkiresinde şairin biyografisine Sultan Mahmud sarayındaki nişancılık devresinden başlar. Çocukluğu hakkında bilgi vermez. Diğer tezkirelerde de Necâtî'nin çocukluğu hakkında pek fazla bir bilgi yer almaz. Bu nedenle doğum yeri gibi hayatının bazı noktalarında belirsizlikler mevcuttur. Doğum yeri kesin olarak bilinmiyor. Bazı tezkirelerde Edirneli olduğu bazıları ise Kastamonulu olduğundan bahsedilir. Latîfî, tezkiresinde Necâtî Bey'den bahsederken onun kesin olmamakla beraber Abdullah oğlu olduğunu, Sâilî adında Acem bir şairin kölesi olduğunu, Sultan Mahmud Bin Bayezid Han ile Kastamonu'ya gelerek ve orayı vatan edindiğini ayrıca risalelerinde kendisini Kastamonulu olarak gösterdiğini belirtir:

Merhûm ve mağfûr Mevlana Necâtî, Abdullah oğludur ve şehri Edirne Sâ'îlî nam bir müte'acem şâ'irun kuludur. Bu husûs muhtelifün fih ne müttefikün 'aleyhdür. Ammâ kemâl-i zuhûrî şehri-i Kastamonıda vâki' olmağın tahrîr itdüğü resâyilde kendüyi belde-i mezbûreye nisbet kılmağla ekser-i nâs merkûmî diyardan kıyas iderler. Sultân Mahmûd bin Bâyezîd Han ile gelmişler ve anda tavattun kılmışlardır.²

Ancak Âşık Çelebi, Latîfî'nin şiirlerinde Temenna kayası ve ölü helvasından bahsettiği için Necâtî'yi Kastamonulu olarak göstermesine karşı çıkarak Amasya'da da Temenna kayası olduğunu, ayrıca Anadolu'nun her yerinde ölü helvasının dağıtıldığını söyleyerek onun sadece bu durumdan dolayı kesin olarak Kastamonulu olamayacağını belirtir: “Monla Lâtîfî Kastmoninâmesinde Kastamonilidür didüğü ve âhır lafz ile istidlâlî ve şi'inde Temenna kayası ve ölü helvâsı mezkûr olmakdan Kastamonili

¹Necâtî Bey'in hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler; Çavuşoğlu, Mehmet, Necâtî Bey Divanı, Seçmeler, (1.baskı), Milli Eğitim Basımevi İstanbul 197. ; Tarlan, Ali Nihat, Necâtî Beg Divanı, (1.baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 1992. ile Canım, Rıdvan, Latîfî Tezkireretü's-şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ, AKM Yayınları, Ankara 2000. eserlerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

²Canım, Rıdvan, Latîfî, Tezkireretü's-şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ, AKM Yayınları, Ankara 2000, s. 515.

olmağla intikâli ‘akl-ı selim katında ma’lumdur. Zirâ Amasıyyada dahı Temenna kayası olduğı ve ekser-i Anatolı şehirlerinde ölü helvâsına nasib oldukleri meczumdur.”³

Latîfi, kendisine Abdullah oğludur, dediğine göre devşirme bir çocuk olma ihtimali yüksektir. Edirne’de ihtiyar bir kadın tarafından köle olarak alınıp sonra evlâtlık edinmiştir. Şairin hayatını bize nakleden kaynaklarda ismi açıklanmayan bu hanımın onu terbiye edip iyi bir tahsil görmesini sağladığını Âşık Çelebi söylüyor: “Edirnededen bir karıcığun kulu ve ogulluğı imiş. Terbiyyet idüp tertib üzre tahsil-i ma’ârif itdürmişdür.”⁴ Yine Âşık Çelebi’ye göre şair ergenlik çağına gelince tahsilin yüksek kademelerine devam etmekten vazgeçip şiir ve nesir yazmaya başlar: “El-kıssa merhum Necâtî sinn-i bülüğa çünkı bâliğ olur tahsil-i ‘ulum-ı âliyyeden fâriğ olur. Sultan Mehemed devrinün evâhirinde şi’r ü inşâya heves idüp tarab-engiz nazmlar söyler ve mesel-âmiz gazellerdir.”⁵

Necâtî Bey, Edirne’de doğmasına rağmen onun asıl yetiştiğı ve şöhret kazandığı yer Kastamonu’dur. Bu hususta bütün kaynaklar hemfikirdir. Şair Kastamonu’da atasözü gibi beyitlerle dolu güzel gazelleriyle ününü duyurmaya başlar. Kastamonu’ya gelip gidenler tarafından ünü memleketin diğer taraflarına yayılmaktadır. Fatih Sultan Mehmet devrinin sonlarına doğru Kastamonu’dan gelen bir kervan Necâtî’nin “döne döne” redifli iki gazelini Bursa’ya getirir. Bu sırada, Fatih Sultan Mehmed’in hocası olan ve padişah tarafından sevilip sayılan devrin büyük şairi Ahmed Paşa’nın ve Kınalızâde Hasan Çelebi’nin dedesi Mîrî Çelebi’nin de bulunduğu bir meclise Kastamonu’dan gelen bu kervanla katılan birisi, o şehirde Necâtî Bey adında bir şairin ortaya çıktığını “döne döne” redifli iki gazel söyleyip herkes tarafından bilinip tanındığını söyleyerek:

Bu cefâdan ki kadeh ağzun öper döne döne

Nâr-ı gayretde kebâb oldu ciger döne döne

(Necâtî Bey Divanı, G. 467/1)

beytiyle başlayan gazeli çıkarıp okur. Böylece Necâtî Bey tanınmış olur.

³ Kılıç, Filiz, Âşık Çelebi Meşâ’irü’ş-Şu’arâ, Doktora Tezi, GÜSBE, Ankara 1994, s. 448-449.

⁴ A.g.e.

⁵ A.g.e

15. yüzyılda Sultan II. Bayezid döneminde vezirlik, kazaskerlik yapan şair Ahmed Paşa ile Necâtî Bey gıyaben tanışırlar. Bir gün, bir toplulukta Ahmed Paşa'nın aşağıdaki beyti okunur ve ulular ikiye ayrılarak her biri bir tarafa çeker:

Destimi kessen kalur dâmân-ı lutfunda elim

Dâmenün kessen kalur destümde lutfun dâmeni

Bir kısmı da Necâtî'nin bu mânâyı içine alan beytini okurlar.

Söyle muhkem tutayın ışk ile dil-dâr eteğin

Yâ elüm kat' ideler yâ keseler yâr eteğin

(Necâtî Bey Divanı, G. 410/1)

Meclistikilerden bazıları Necâtî Bey'i Ahmed Paşa'dan üstün tutarlarken şair o meclise çıkagelir. Hatta Âşık Çelebi'nin anlattığına göre, Necâtî'ye: “Sizünle Ahmed Paşa'nın mabeyni nicedür?” ; Kühnü'l-ahbâr adlı ünlü tarihin yazarı Gelibolulu Mustafa Âlî'ye göre, “Siz Ahmed Paşa ile şî'riyette nicesiz?” diye sorduklarında:

Necâtî'nün dirisinden ölüsü Ahmedün yeğdür

Ki İsâ göklere ağsa yine dem urur Ahmedden

beytiyle cevap vermiştir. Bu tartışmayı bize aktaran Lâtîfî, olayın nasıl gerçekleştiği hakkında bilgi verirken Necâtî Bey'le yüz yüze görüşen, güngörmüş yaşlılardan olayı işittiğini tezkiresinde şöyle ifade eder:

Huzur-ı şeriflerine mülâki olan sâl-horde ve rûzgâr-dide 'azizlerden bu vechle işitdüm ki bir gün meclis-i 'ızâmda zümre-i mevâlî ve ehâlî Ahmed Paşanın bu beyti okundukda ulular tarafeyn olurlar ve her taraf bir cânibe nisbet kılurlar. Bu iki beytün tercih ü temyüzinde erbâb-ı meclis tarafeyn olup meyânlarına mübâhase ve münâza'a düşer. Bu münâzara ve münâza'a esnâsında ittifâk mezkûr Necâtî Beg dahi ol iclâs-ı hâssa çıkagelür. Kemâl-i insâflarından tenezzül ve tezellül gösterüp sâbiku'z-zikrün meziyyet ü faziletine ikrar u i'tiraf kılurlar ve ehâlî-i meclise bu beyt ile cevâb virürler.⁶

Nitekim Lâtîfî şairin isminin bazılarının dediği gibi Nuh değil de İsâ olduğunu ispat etmek için yukarıdaki beytin, şairin el yazısıyla yazılmış bir kopyasını gördüğünü ve onunla buluşup görüşen bazı kişilerden tartışmayı işittiğini yazıyor: “Merhum-ı merkumun ism-i şerifleri İsâdur. Ve ba'zıları dahi ismi Nuhdur dirler. Nuh neciyyu'llâh

⁶ Canım, 2000, s. 520.

dur. Necâtî tahâllus itmesine vech-i takrîb-i münâsebet ve isimle tahâllus beyinde mutâbakat budur dirler. Ammâ bu kemîne-i kemter mezbûrun desti hattıyla bu beyti gördüm.”⁷ Eğer bu rivâyet doğru ise, soru Necâtî Bey’e Ahmed Paşa’nın ölümünden sonra sorulmuş olabilir ve şairin kendisinden 12 yıl önce 1497 yılında ölen Ahmed Paşa ile Bursa’da veya herhangi bir yerde görüşmüş olması mümkündür. Nitekim divanında Bursa’dan ve kaplıcalardan bahsedip bir de “kapluca” redifli gazel yazdığına göre, Necâtî Bey sonraları Bursa’ya da gitmiştir. Necâtî Bey’in Ahmed Paşa’ya çok hürmet duyduğu muhakkaktır.

Necâtî Bey, Kastamonu’da ünü etrafa yayıldıktan bir süre sonra kalkıp İstanbul’a gelerek:

Oldu çünküm melâh-ı berf havâdan nâzil

Mezra’-ı sebz-i tarabdan gönül umma hâsıl

(Necâtî Bey Divanı, K. 14/1)

matla’lı şitaiyesi ile,

Handân ider cihâmı yine faslı nev-bahâr

Nite ki cân-ı ‘âşık-ı gam-gîni vasl-ı yâr

(Necâtî Bey Divanı, K. 6/1)

matla’lı bahariyesini vererek şairlikteki kudretini Fatih Sultan Mehmed’e duyurur. Böylece padişahın ihsanına mazhar olur. Âşık Çelebi’ye göre ise Nakşî Çelebi’nin Necâtî’nin oğlu Hüseyin Çelebi’den rivâyetle Fatih’in Necâtî’yi duyup onunla ilgilenmesi şöyle olur: Necâtî Bey,

Eser itmez nidelüm âh-ı sehergâh sana

Meger insâf vire dostum Allâh sana

(Necâtî Bey Divanı, G. 2/1)

beytiyle başlayan gazeli yazarak Fatih’in sohbet arkadaşı ve sadrazam Mahmud Paşa’nın akrabasından olan Trabzonlu Yorgi Amiruki’nin padişahla buluşmaya giderken külâhına sokar. Âşık Çelebi’ye göre Padişah, Yorgi ile satranç oynarken külâhtaki kâğıt gözüne çarpar. Okur, beğenir ve şairi on yedi akça ulufe ile divan kâtibi

⁷ Canım, a.g.e.

eder: “Gazeli diyüp Sultan Mehmed-i merhumun Cegrâgi nâm bir mecusinin başına sokar ol dâhî meclis-i şâhiye vardukda Sultan Mehmed anunla santranç oynayup esnâ-yı lu’bda kâğıdı başında görüp alıp okıdukça evvel yedi akçe ‘ulufe ile divân kâtibi ider.”⁸ Bundan sonra Necâtî Bey padişaha üç, veziri Karamanlı Mehmed Paşa’ya bir kaside sunar. Bir süre sonra bu büyük padişahın vefatıyla Sultan İkinci Bayezid tahta geçer. Oğullarından Şehzade Abdullah, daha önce Karaman (Bugünkü Konya ili çevresinin o zamanki idarî bölümdeki adı) valisi olan amcası Şehzade Cem’in taht kavgasına girip 1481 yılında Yenişehir savaşında yenilerek Mısır’a sığınması ile yerine valiliğe tayin olununca Necâtî Bey de divan kâtibi olarak birlikte gönderilir. Bu şehzadeye terkîb-i bend şeklinde:

Zülf ü ruhsârın ırağ ideli gözden dilber

Mûnisüm nâle-i şeb-gîrdürür âh-ı seher

(Necâtî Bey Divanı, Terci’i bend-i Sultan Abdullah - 1-)

beytiyle başlayan bir kaside sunar. Bu kasidedeki:

Zülf ile baht-ı siyeh benden elin çeksünler

Olmîşam şâh-ı cevân-baht işiğine çâker

(Necâtî Bey Divanı, Terci’i bend-i Sultan Abdullah - 1-)

beytinden anlaşıldığına göre yeni görevinden ve şehzadenin kendisine gösterdiği alâkadan memnundur. Fakat üç yıl sonra, 1484’te, Şehzade Abdullah’ın ölümü, onu fevkalâde üzer ve üzüntüsünü bir ağıtla belirterek İstanbul’a dönüp bu ağıdı padişaha verir. Bu arada 1484 yılında Karabuğdan, Kili ve Akkerman’ın alınışları dolayısıyla olmak üzere Sultan Bayezid’e ayrıca vezirlerden Davud, Kasım, Mesih Paşalara kasideler sunar. Bir yandan da devrin ünlü ve hatırlı kişileriyle tanışır. Bunlardan biri olan, daha sonra divanını adına düzenlediği Kazasker Müeyyedzade Abdurrahman Çelebi ile tanışır ve ona başlangıç beyti,

Âsitânun her küdüretten zihî âlf-cenâb

Pâk ider cârûb-ı zerrin ile her subh âfitâb

(Necâtî Bey Divanı, K. 4/1)

---

⁸ Kılıç, 1994, s. 449.

olan bir kaside sunarak içindeki,

Kıl nazar ayn-ı inâyetle Necâtî bendene

K'âsitân-ı âlem-ârâna idüpdür intisâb

(Necâtî Bey Divanı, K. 4/26)

beytinde belirttiği gibi daha sonra Yavuz Sultan Selim'in bile saygısını kazanmış olan bu bilgine, kendilerinde parlak bir gelecek gördüğü kişileri koruyup gözeten bu seçkin insana bağlanır. Hâtemî mahlâsıyla şiirler de yazan Müeyyedzade'ye bağlanmakla aralarında başlayan ve şairin ölümüne kadar süren dostluk, her sıkıntıya düşüşünde şairin onun tarafından korunup gözetilmesini sağlar. Nitekim onun aracılığıyla 1504 yılında Manisa Valiliğine tayin edilen Şehzade Mahmud'a nişancı verilerek Manisa'ya gider.

Necâtî Bey'in Şehzade Mahmud'un yanındaki nişancılık görevi şehzadenin ölümüne, 1507-1508 yılına, kadar 3-4 yıl sürmüştür. Necâtî Bey'in yanında defterdarlık göreviyle Tâlîî, divan kâtipliği görevleriyle Sun'î ve Şevkî gibi şairler bulunmaktadır.

Sun'î, aynı mahlâsı taşıyan diğer iki şairden ayırt edilmek ve Necâtî Bey'e bağlılığı dolayısıyla Necâtî Sun'î'si diye anılır. Bu şairin Necâtî'ye hürmet ve bağlılığını ve onun şehzadenin yanındaki itibarını belirten bir beyti vardır ki kendisinin terfi olmasına aracı olmaları için Necâtî Bey'i ve Tâlîî'yi zikretmektedir:

Sun'î kulnı tîz onarurdu Necâtî Bey

Ammâ nidem ki Tâlîî itmez muâvenet

Sun'î ile Necâtî Bey arasındaki dostluk büyük şairin ölümüne kadar sürer.

Necâtî Bey, Şehzade Mahmud'un ölümüyle büyük bir üzüntü duyar. Terkîb-i bend şeklinde ve

Dünyâ evi meşekkat-ü-renc-ü-'anâ imiş

Sahn-ı safâ didükleri mâtem-serâ imiş

(Necâtî Bey Divanı, Mersiye-i Şeh-zâde Sultan Mahmud)

beytiyle başlayan bir mersiye yazarak şehzadenin kullarını ve hizmetçilerini sultan babasına emanet ettiğini söyler ve yalnız kendi adına değil, aynı zamanda şehzadenin kapı halkı ve kendisinin yoldaşları için Sultan Bayezid'in himayesini talep eder. Fakat kendisi her türlü devlet hizmetinden elini ayağını çekerek padişahın sadakasından kendisine verilen aylık bin akça ile idare eder. Vefa semtinde bir ev edinip vaktinin çoğunu Müeyyedzade Abdurrahman Çelebi ile beraber bulunmakla geçirir. Yani kalan ömrünü eşi dostu ile buluşup sohbetler ederek doldurmaya başlar. Bunlar arasında damadı Ummülveledzade Abdülazîz Çelebi, Sehî Bey, Sun'î, Nakkaş Bayram isimleri, kaynaklardan Âşık Çelebi'nin tezkiresinde anılanlardır.

Şair, yaşı oldukça ilerlemiş olmasına rağmen yine güzellere gönül kaptırmaktan kurtulamaz. Bu hususu,

Kocalmağ ile Necâtî hâlâs olam sanma

Ki bir salım gibidür ışk şeyh ü şâb üzre

(Necâtî Bey Divanı, G. 523/6).

beytinde görüldüğü gibi açıklamaktan çekinmez. Fakat vaktin böyle aşk heyecanlarıyla dalgalanmak için çok geç olduğunun da farkındadır ve bunu şöyle dile getirir:

Necâtî kocalıkda oldı âşık

Dirîğâ irdi geç vakt irdi konuk

Necâtî Bey, 1509 yılında hastalanıp yatağa düşünce, artık yolun sonuna gelmiş olduğunu anlar ve damadını, oğullarını ve dostlarını çağırıp son gazelini ellerine vererek “size ve şiire vedâumdur” deyip ısmarlaşır, sonra tövbe ve istiğfar ederek bu dünyadan göçer, gider.

Rüyasında Hz. Peygamber'i görüp Peygamber'in, “Son şiirin bana dair olsun.” buyruğu üzerine, başlangıç beyti:

Şu söz kim ola misâl-i kelâm-ı ehl-i kemâl

Selâsetinden hâcil ola Selsebîl-ü-zülâl

(Necâtî Bey Divanı, Kaside-i Na't-i Resûl).

olan na'ti yazdığını Âşık Çelebi söylüyor. Cenazesini Şeyh Vefa türbesi yanına defnederler, ölümüne Sehi Bey şu beyitle tarih söylemiştir:

**Nakl-i Necâtî âleme târih olmağın
Târihini Sehî didi gitdi Necâtî hây**

Necâtî Sun'îsi de Hicri târihle 914 tutan “gitdi Necâtî hây” sözünü “gitdün Necâtî âh” şekline koyarak başka bir tarih söylemiştir:

**Sen ey Necâtî ma'rifet-i nazm u nesr ile
Olmış iken diyâr-ı suhen içre pâdişâh**

**Zilka'denün yiğirmi beşinci günü tamâm
Cum'a gicesi yatsu namazında tutdu râh**

**Nâgâh işitdi Sun'i-yi bîçâre rihletün
Târih didi mevtüne gitdi Necâtî âh**

Sehî Bey, mezarını mermerle yaptırarak şairin:

**Dîvânunu eğerçi Necâtî karaladun
Umar mısın ki nâme-i âmâlün ağ ola**

**İllâ meğerki hayr duâdan unutmaya
Okunacak olanları anlar ki sağ ola**

(Necâtî Bey Divanı, Nazm)

beyitlerini ve:

**Bir sîm-ten firâkına ölen Necâtî'nün
Billâhi mermer ile yapasız mezârını**

(Necâtî Bey Divanı, G. 607/7)

beytini lâcivert yaldızla yazdırır. Bu Âşık Çelebi'nin rivayetidir. Sehî Bey ise yukarıdaki beyti ve kendi söylediği tarih beytini yazdığını söylüyor.

Necâtî Bey'in çocukları olduğunu, bunların hiçbir kabiliyet gösteremediklerini ve bu yüzden de unutulup gittiklerini biliyoruz. Oğullarından yalnız birisinin adı bize gelmiştir: Hüseyin. Bir tek kızı olduğunu, onun da Ummülveled Çelebizade Abdülazîz Çelebi ile evlendiğini söyleyen Âşık Çelebi, Necâtî Bey'in bu kızından torunları olmadığını da ilâve eder. Kınalızade Hasan Çelebi ise, tezkiresindeki şairlerden Alî Çelebi adlı birini bize: "Daha önce adı geçen Ümmülveledzâde Abdülazîz merhûmun hayırlı oğludur." diye tanıtmaktadır. Ayrıca, Necâtî Bey'in torunudur, diye bir ilâvede bulunmadığına göre Alî Çelebi, Ummülveledzade'nin başka bir evliliğinden doğmuş olsa gerektir.

Necâtî Bey'in damadı Abdülazîz Çelebi, Arap dili ve edebiyatı üzerindeki bilgisi ile ün yapmış bir kimse olup meşhur İshak Çelebi'nin de arkadaşıdır. Âşık Çelebi'nin anlattığına göre, İshak Çelebi ile ikisi diğer ahabplarını da alarak şarap köpüğü gibi şaraba düşerler, acı şarabı görseler sineğin şeker ve bala düşmesi gibi üşerler. İşte bu harabatî, fakat bilgili ve zeki adam Necâtî Bey'in damadı ve dostu olur. Her ikisi de birbirlerinden yararlanırlar.

Necâtî Bey'in kabri, şimdi Vezneciler'deki Manifaturacılar Çarşısı'nın bulunduğu yerde idi. Çarşının yapımıyla tamamen ortadan kaybolmuştur. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın teşebbüsü ve Vali Vefa Poyraz'ın himmetiyle çarşının avlusuna, hatırasına bir taş diktirilmiş, taşın üstüne Sehî Bey'in tezkiresinde söylediği beyitler yazdırılmıştır.

1.2. Eserleri

Necâtî Bey'in günümüze kadar gelen tek eseri, şiirlerinin bir araya getirildiği divanıdır. Yakın dostu Sehî Bey, **Münazara-i Gül ü Hüsrev** adlı bir kitabı da olup bunun ortadan kaybolduğunu yazıyor. Lâtîfî ise divanından başka manzum ve mensur eseri olmadığını, talebelerinden Sun'î ve Sehî'nin her birinin bir çeşit eserden bahsettiğini söyler. Bunlardan biri **Gül ü Sabâ**, diğeri de **Mihr ü Mâh** adında imiş. Ancak bu eserlerin Necâtî Bey'e ait olup olmadığı hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir.

Âşık Çelebi'nin yazdığına göre Necâtî Bey Manisa'da Şehzade Mahmud'un nişancısı iken şehzadenin emriyle Gazâlî'nin **Kimyâ-yı Saâdet** adlı eserini, Afvî'nin **Câmiü'l-hikâyât**'ını çevirmiş, bir de **Leylâ ve Mecnûn** mesnevisi yazmıştır. Yine Âşık Çelebi, Kimyâ-yı Saâdet tercümesinin şairin eliyle yazılmış nüshasının işitildiğine göre şehzadenin kızlarında bulunduğunu, Câmiü'l-hikâyât'ının nadir bulunduğunu ayrıca Leylâ ve Mecnûn mesnevisinin kaybolduğunu ancak divanında mesneviden birkaç beytin yazılı olduğunu söylüyor:

Sultân Mahmud emriyle Kimyâ-yı Sa'âdet'i İmâm-ı Gazâliyi ve Câmi'ü'l-hikâyâtı terceme idüb ba'dehü Mesnevide tab'ın Leylâ vü Mecnun ile intihân eyler. Câmi'ü'l-hikâyâsı kem-yâbdur. Kimyâ-yı Sa'âdet tercemesi kendi hattı ile Sultân Mahmud kızlarında vardır diyü isti'mâ olunur. Leylâ vü Mecnundan eser yoktur. Ancak divânında yazılı birkaç beyt bulunur.⁹

Eğer söylenenler doğru olup da şair bunları yazmış olsaydı, nüshâlarından en az birkaç tanesinin bugün elimizde bulunması gerekirdi. Çünkü devrini etkilemiş ve daha sonraki yüzyıllarda bile etkisi devam etmiş olan böyle büyük bir şairin eserlerinin okunmak için kopya edilmediğini ve bundan dolayı da kaybolduğunu düşünmek pek tutarsız bir tahminde bulunmak olur. Bu eserler, yazılmaya başlandığında Necâtî Bey tarafından etrafındakilere duyurulmuş olabilir. Belki de artık oldukça ihtiyarlamış olan şair hiçbirisini tamamlamaya zaman bulamamıştır. Nitekim tarihçi Âlî, bu eserlerin bir bölümüne bile rastlayanın bulunmadığını söyleyerek bu söylentilerin hayalden başka bir şey olamayacağını yazar.

1.3. Edebî Kişiliği

Eski Türk edebiyatı alanında divanların tahlilleri yapılırken mesel kavramı üzerinde pek durulmamıştır. Bunun sebebi divan şiirinde soyutun ön plana çıkmasıdır. Şairler görüşlerini somutlama yoluna gitmemiş, daha çok kapalı anlatımı tercih etmişler. Necâtî Bey ise, geniş ve renkli bir hayal gücüne sahip olmasına rağmen açık ve anlaşılır anlatımıyla bu şairlerden farklı biri olduğunu göstermiştir. Hayallerini avam, havas herkesin anlaması için kıyasi meseller yoluyla somutlaştırmıştır. Güfta: “Genellikle olayların gerçek oluş sebeplerini hayali sebeplerle değiştirerek, orijinal benzetmeler

⁹ Kılıç, 1994, s. 449.

yaparak ve ifadelerine mübalağa katarak renkli hayal dünyasını şiirlerinde sergilemiştir.”¹⁰ diyerek onun renkli hayal dünyasından, ince hayallerinden övgüyle bahsetmiştir. Onun şiirinin halk tarafından bu denli beğenilmesi orijinal düşünce ve hayallere sahip olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Necâtî Bey aşağıdaki beyitte de belirttiği gibi eski şairleri taklit edenlerden hoşlanmadığını, orijinal bir dile sahip olunması gerektiğini ifade etmiş ve eserlerinde bunu göstermiştir:

Sakın geçmişlerün sözün getirüb şi'rüne katma

Satamazsın zarâfet meclisinde zinhâr anı

(Necâtî Bey Divanı, Kt.90)

Bu beyitte ise şiiri sihre benzeterek herkesin büyüleyici şiiri kendisinden öğrendiğini, yanlışlık yapıp uydurma şeyler yazdırmaması gerektiğini söyler:

Andan öğrendiler hep efsûnı

Galat idüb fesâne yazdurma

(Necâtî Bey Divanı, Kt.77)

Eski Türk edebiyatı şairleri içerisinde öne sürdüğü duyguları atasözü, deyim ve mesellerle somutlaştıran şairlerimizin sayısı azdır. Atasözü, deyim ve mesellerin Türk şiirinde ilk olarak ne zamandan beri kullanıldığı hakkında bilgi veren Aksoy, bununla ilgili olarak şöyle der:

VIII. yüzyıl sonu IX. yüzyıl başında ilk örnekleri görülen Uygur devri Türk şiirinde ve Karahanlı dönemi şiirinde yer yer deyim ve atasözü kullanımı görülmekle birlikte sık bir kullanım şeklinde değildir. Türk şiir tarihinin akışı içinde deyim ve atasözü kullanımında bir artış olduğu gözlenmektedir. Türk şiir dilinde deyim ve atasözü kullanımı Anadolu’da oluşan edebiyat dilinde özellikle revaç bulmaya başlar. Necâtî’de en iyi dereceye ulaşır. Bundan sonra bir kısım Osmanlı şairlerinde yoğun bir kullanım şeklinde devam eder.¹¹

Divan şairlerinin kapalı bir anlatımı tercih etmelerinin çeşitli sebepleri olabilir, ancak en önemlisi şairlerimizin daha çok klişe ifadeler ve kalıp mazmunlar etrafında görüş belirtmeleridir. Divan şiirimizin muhatabı daha çok seçkin ve okumuş kimseler

¹⁰ Güfta, Hüseyin, Necâtî Bey Divanı’nda “Sevgili” ve “Âşık” a Dair İnce Hayaller, s. 1.

¹¹ Aksoy, M. "XVI. Yüzyıl Şu'arâ Tezkireleri İle Necâtî'nin Şiirlerine Göre Anadolu Türk Edebî Dilinin Gelişiminde Devim ve Atasözü Kullanımı", SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2007, (16), ss. 141-161.

olduğundan şairlerin şiiri somutlaştırma veya görüşünü ispatlama gereği duymadıkları da düşünülebilir. Necâtî Bey, yazdığı şiirlerle bu şairlerden farklı biri olduğunu ispatlamıştır. Onun dil özellikleri, gerek kendinden önce gerekse kendi dönemindeki şairlerden hayli farklıdır. Divanı halk arasında elden ele dolaşmış; tahsil gören, görmeyen herkes onun şiirlerinden faydalanmıştır. Şiirlerindeki sıra dışı üslubu sayesinde kendi dönemindeki ve kendinden sonraki şairler üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Ünlü tezkireci Latîfî eserinde Necâtî Bey'in üslup özelliğini ve etkilerini hayranlığını belirtecek bir şekilde ifade etmiştir:

Hayallerle dolu şiirini helal bir sihir hâline getirerek mucize hududuna kadar ilerletmiştir. Ustaca ve ince nükteli şiirler söyleme tarzı onda tamamlanmıştır. Onun şiiri ve açık bir sihir olan nazmı varken divan yazmak başkalarına haramdır. Tatlı eda ve üslubuna bütün halk mayil ve kayıldır. Çünkü şeker gibi tatlı şiirlerinden havas ve avam lezzet almaktadır. Her şiiri âşık hasbihâli gibi içten duyulduğu ve her beyti mesele uygun bulunduğu için umumun ruhunu tesir edecek derecede güzel yazılarıyla âleme şöhret salmış; âlim, cahil tarafından beğenilmiştir.¹²

Divan şairleri içerisinde üslup konusunda tabuları ve geleneği yıkan, kullandıkları mesellerle şiirlerini somutlaştıran şairler mevcuttur. Sayıları az olmakla (Safi, Necâtî Bey, Hasan Ziyâî, Hayali, Azmi-zade Hâleti) beraber bu şairler kendi dönemlerinde birer çığır açmışlar ve kendilerinden sonra gelenleri de uzun süre etkilemişlerdir. Ancak hiçbiri Necâtî kadar başarılı olamamıştır. Hasan Çelebi, Necâtî Bey'in dil özelliklerine değinirken onu belâgat ve ince nükteler üzerinde çalışan şairlerin en büyüğü olarak tarif etmiştir:

Belâgat divanının baş gazeli, fesahat mecmuasının en güzel beyti, beliğ şairlerin en beliği, ince nüktelere vâkıf olup bu incelikler üzerinde çalışan şairlerin en büyüğü (en şairi); Rum şairlerinin önderi ve reisi güzellik ve nezaket fermanının tuğranüvisi (imzalayanı) olan sihirler yaratıcı, emsali ve akranı olmayan bir şairdir.¹³

Necâtî Bey'in gerek hayatı gerekse üslûbu yani edebî şahsiyeti hakkında bilgi veren tezkireler ve diğer biyografik kaynakların tamamı onun “mesel söyleme” özelliği üzerinde dururlar. Mesel söyleme, onun en çok vurgulanan özelliğidir. Bu kaynaklardan hareketle hazırlanan son dönem edebiyat tarihlerinde de aynı vurguyla karşılaşılıyor. Fakat mesel söylemenin tam olarak neye karşılık geldiği üzerinde yeterince durulmamış, şairimizin çok sık atasözü kullandığı ve deyimlerden yararlanma konusunda mahir olduğu söylenmiştir. Şüphesiz Necâtî Bey, meseli mesajının daha iyi anlaşılması için şiirlerinde kullanmıştır. Bu hususla ilgili Mehmet Sarı, şairlerin mesel

¹² Tarlan, Ali Nihat, Necâtî Beg Divanı, (1.baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 1992, s. 29.

¹³ Tarlan, 1992, s. 30.

gibi söz sanatlarını kullanmalarının nedenini şöyle izah eder: “Şiirlerin asıl anlatmak istediklerinin daha kolay anlaşılması için örnekleme yoluyla kullandıkları sembolleri, araçları iyi tanımak ve doğru çözümlenmek; beyitlerdeki amaç-arac münasebetine, kurulan ilişkiye azami dikkat etmek gerekir.”¹⁴ Bu nedenle çalışmamızda Necâtî Bey şiirinin daha iyi anlaşılması için onun mesel kullanma tekniği konusuna açıklık getirmeye çalıştık.

Necâtî Bey, soyut fikirleri somut hâle getirmek için doğa tasvirlerinden, an’anelerden, gelenek ve göreneklerden faydalanmıştır. Somutlama için kullandığı çevre herkesin aşına olduğu çevredir. Necâtî Bey, somutlayıcı anlatım yoluyla duygu ve düşüncelerini ifade etmiş, böylece okuyucunun şiirlerdeki mesajları somut bir biçimde algılamasını sağlamıştır. Bunun için çeşitli söz sanatlarını özellikle de mesel getirme sanatını kullanmıştır.

Necâtî Bey’in dil özelliği onun sadece mesel kullanmadaki maharetinden ibaret değildir. Dilinin akıcılığı, sadeliği, yabancı sözcüklerin çok az kullanıldığı saf Türkçesiyle de hem çağdaşları hem de kendisinden sonra gelen divan şairleri üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Kendisinin ilim ve edebiyat konusunda üstadı olarak vasıflandırdığı şair Necâtî Bey’in yanında yetişen XVI. yüzyıl tezkire yazarı Sehi Bey, Heşt Bıhişt adlı eserinde onun dil özellikleri ve edebi üslubunu çok güzel bir şekilde izah etmiştir:

Yaradılış itibarıyla son derecede iyi bir şair, zihni son derecede kuvvetli, fasih, pürüzsüz bir şair ve şiir nev’inde şiiri şaşırtıcı renklere boyamakta iyi bir sihirbazdır. Şiiri o derecede güzel, ince ve temiz; o derecede içe işleyici ve yanıktır ki şiirde güzelliği ve inceliği mucize hududuna getirmiştir. Şiirleri renklidir ve onları nazıma çekmek kudreti apaçık bir sihir sayılabilir. Gazel tarzında güzel ve darb-ı mesel yolunda herkesin rağbetini kazanmış güzel, âşıkane gazelleri çok ve beğenilmiş matla’larına nihâyet yoktur. Kasideleri, muhayyile mahsulleriyle dolu, kıta’ları inciler saçıcıdır. Divanı halk arasında elden ele dolaşır. Kendisi bilgilerle olgunluğa erişmiştir. Şiirlerine öyle bir şive ve eda vermiştir ki Mevlâna İdris-i Bitlisi, Tevarih-i Âl-i Osman adlı eserinin Sultan Muhammed’e ait altıncı cildinde Necâtî’yi Rum’un Husrev’i diye tanıtır.¹⁵

Bozkaplan, “Necâtî Bey’in Türkçesi” adlı çalışmasında şairin dikkat çekici üslubunu şöyle özetlemiştir:

¹⁴ Sarı, Mehmet, Divan Şiirinde Örnekleme Yoluyla Anlatım, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/2 Spring 2011, TURKEY, p. 837- 850, s. 850.

¹⁵ Tarlan, 1992, s. 27.

Eski Anadolu Türkçesi ile eser veren Necâtî, Türkçeyi gâyet iyi konuşan ve kullanan biri olarak dikkat çekmektedir. Türkçenin anlatım vasıtalarından olan deyimler, atasözleri, ikilemeler, kalıp sözler, özlü sözler vb. gibi yapı taşlarının Necâtî'nin şiirinde hayli yer bulduğunu belirtmek gerekir. Bunlara ilaveten şair Necâtî, konuşma dilinin bazı kalıplarını da şiir diline dâhil etmiştir. Öte yandan bugünkü Türkçede kullanımdan düşmüş bazı arkaik sözlere Necâtî'nin şiirlerinde rastlamak mümkündür. Görüldüğü üzere Necâtî, geçmişin bazı unsurlarını kullanarak Türkçenin geçmişi ile ilgili o günü dolayısıyla da bugünün arasında bağ kurmuştur.¹⁶

Latîfî, tezkiresinde Necâtî'den bahsederken şiir meydanının tatlı dilli pehlivanı, taptaze şiiri canlandırıcı ile Rum vilâyetinin şairlerinin yüzü suyudur. Darb-ı mesel yolunda eşi benzeri yoktur. Üslubu orijinal, şiirinin lafzı akıcı ve ahenklidir. Diğer şairlerin şiiri onunkine kıyasla bazen daha iyi bazen daha kötüdür. Ondan önce Rum'un meşhur şairleri fars eserlerinden mana alırlardı. O geldi halk arasında kullanılan meselleri nazmın ipliğine çekerek her bir beyitte bir mesel verdi. Böylece insanlar meselleri manzum olarak okur oldular. Her kim mesel söylemek isterse onu Necâtî'de ölçülü olarak buldu. Onun şiirinde bu hazzı ve zevki tadanlar başkasının şiirinden el çekti. Onu taklit edenler çok olmasına rağmen nazmı kendinden öncekilere ve sonrakilere hiç benzemez. Kendine has bir üslup geliştirdi. Mesel karışımı şiirde sözün ruhunu ilk o bulmuştur, diyerek Necâtî Bey'in dil özelliğine özellikle de her beyitte mesel kullanma tarzına hayran kaldığını şu cümlelerle ifade eder:

Meydan-ı nazmûn pehlevân-ı hoş-gûyî ve eş'âr-ı abdâr-ı revân-bahş ile şu'arâ-yı vilâyet-i Rûmun yüzi suyudur. Tarîk-i durûb-ı emsâlde müteferrid ü muhteri' ve üslub-ı şîve-i makâlde mucid ü mubdî'dur. Şî'r-i selîs ü nefîsi elfâz u selâsetde hemvâr u yek-dest ve gayrılarun eş'ârî ana nisbet ba'zî bülend ü ba'zî pestdür. Şu'arâ-yı kudemâ-yı Rûm buna gelince müdevvenât-ı Fürsden ma'ânî ahz idüp eş'ar-ı tettebbu' ile dîrlerdi ve îrâd-ı ma'ânîde ekâbir-i Fürse İktidâ iderlerdi. Bu geldi meyân-ı nasda mütedâvil olan emsâlî rişte-i nazma çeküp bir vechle durûb-ı emsâlî her bir meseli bir beytde hasb-ı hâl idüp halk-ı 'âlem her biri mesel-i manzûm okur oldılar ve mahâllinde her ne mesel ki irâd itmek diseler Necâtîde mevzûn buldılar. Vaktâki hâlâyık şî'rinde bu zevki ve hazzı buldukda gayrun eş'ârından el çeküp müstağni oldılar ve bi'l-cümle bir taz-ı mahsûs tarh itdi ki kendüye ehass u muhtassdur. Nazm-ı kelâmınun kelimât-ı ahara ve nazm-ı uhara kat'a müşâbehet ü mümâseleti yokdur. Egerçi mukallid ü peyrevleri nihâyetde çokdur. şî'r-i mesel-âmizde evvel sözün ruhın ol bulmuş ve ma'dâ-yı hâlef sebil-i suhande ol pişvâya pey-rev olmuşdur.¹⁷

Eyuboğlu ise Necâtî'nin edebi üslubunu bir başka açıdan şöyle anlatmaktadır:

Necâtî'nin çağına göre dili durudur. Yabancı sözcükler, çağdaşlarına oranla, şiirlerinde az yer tutar. Ona bir uyum ozanı niteliği kazandıran da dilinin duruluğu, duygularının açıklığı, söyleyişinin kolaylığı, yumuşaklığıdır. Necâtî, başta Fuzuli olmak üzere, kendinden sonra

¹⁶ Bozkaplan, Şerif Ali, Necâtî Bey'in Türkçesi, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/1 Winter 2011, p. 169-184, s. 1.

¹⁷ Canım, 2000, s. 515-516.

divan ozanlarının çoğunu etkilemiş, divan şiirine yön vermiştir. Bir bakıma divan şiirinin genel kavramlarını, dilini, biçimlendiren içeriğini oluşturan Necâtî'dir. Şiirlerinde içtenlik, ince duygularla donatılmış bir derinlik egemendir. Yer yer kullandığı tasavvuf kavramları bile okuyucuda yaşanan bir gerçekten kaynaklanan duyular izlenimi uyandırır.¹⁸

Necâtî Bey şiirlerinin halk arasında bu denli sevilmesinin nedeni yukarıda belirttiğimiz gibi beyit içerisinde mesel kullanarak daha önceki şairlerden farklı bir üslup geliştirmesinden kaynaklanmaktadır. Latîfî, onun şiirlerinin halk tarafından sevilmesinin nedenini herkesin bildiği, aşına olduğu konularda hayata dair yerel tecrübeler içeren “meseller” kullanmasına bağlamaktadır.¹⁹ Zira halkın duygu ve düşüncelerini yansıtan, halkın aşına olduğu ifadelerle şiir yazılırsa verilmek istenen mesaj daha iyi anlaşılacağından şiir beğeniyle okunacaktır. Bu durumu Necâtî Bey'in divanından aldığımız birkaç örnekle izah edelim,

Yazılmaz her kişinin kâl-ü-kâli

Peçe tutunmaz olmayan cemâli

(Necâtî Bey Divanı, M.1/19)

Yukarıdaki beyitte şair, güzelliği olmayanın güzelliğini kapatmak için peçe tutmaya ihtiyaç duymadığı gibi her kişinin dedikodusu, konuşmaları da yazılmaya değer değildir, diyerek vermek istediği mesajın daha iyi anlaşılması hayata dair herkesin bildiği bir hususu kıyasi mesel yoluyla açıklamıştır.

Virür haber-i lâ'lüni bâd-ı ser-i kûyun

Labüd getirir Ka'be müsâfirleri hurmâ

(Necâtî Bey Divanı, K.1/4)

Nasıl ki Kâbe'ye gidenler muhakkak beraberlerinde hurma getiriyorlarsa sevgilinin mahâlline uğrayan rüzgâr da dudağının haberini getirir. Yukarıdaki beyitte dudak tatlılığıyla hurmaya, Kâbe sevgilinin bulunduğu mahâlleye, rüzgâr da hacılara benzetilmiş. Şair soyut ifadeleri kıyasi mesel yoluyla somutlaştırarak vermek istediği mesajın daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

¹⁸ Eyuboğlu, İsmet Zeki, Divan Şiiri 1, (1.Baskı), Say Yayınları, İstanbul 1994, s. 489.

¹⁹ Canım, 2000, s. 516.

Cümle insân bir degüldür gel berü ma'nâyâ bak

Gül virür tasdi'ler def'-i sudâ' eyler gül-âb

(Necâtî Bey Divanı, K.4/13)

Bütün insanlar birbirlerine benzese de bir değildir. Nitekim gül baş ağrısı yapar; ancak gül suyu baş ağrısını giderir. (Gül suyuna batırılmış bez alna bırakılırsa baş ağrısını giderir.) Yine yukarıdaki örneklerde kullanıldığı şekliyle şair herkesin bildiği gül suyunun baş ağrısını giderdiği bilgisini mesel olarak kullanmış böylece anlatılmak istenen mesajın anlaşılabilirliği sağlanmıştır.

Benüm serv-i ser-efrâzum rakîbün yanına varma

Elif kim ulaşa lâma olur bî-iştibâh eğri

(Necâtî Bey Divanı, G.597/4)

Yukarıdaki beyitte ise Necâtî Bey'in anlatmak istediğini derin gözlemiyle nasıl somutlaştırdığını Mehmet Sarı şöyle izah eder:

Necâtî sevgiliyi (serv-i ser-efrâz) düz oluşuyla “elif”, rakibi de eğri oluşuyla “lâm” olarak tahayyül eder. Bu beyitte de gözlem elif harfinin doğru, düz; lâm harfinin eğri oluşudur. “Ey benim başı yükseklerde servi boylu (sevdiğim), (sakın) rakibin yanına varma. Elif (harfi) lâm (harfinin) yanına varırsa (ikisi bir olursa) şüphesiz eğri olur. Beyitte sevgili “elif” (ل) harfine, rakip de “lâm” (لا) harfine benzetilir. Bu iki harf birleşince “lâ” (لا) çıkar ki, bu şekil itibariyle eğridir. Ayrıca şair Arapça olumsuzluk edatı olan “lâ” ifadesini oluşturmakla “hayır” demek ister. Şairin harflere dayalı olarak yaptığı örnekleme şöyle gösterebiliriz: ser-efrâz= elif; rakîb= lâm.²⁰

Sonuç olarak diyebiliriz ki Necâtî Bey, hem kendi dönemindeki hem de kendinden sonraki şairler üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu nedenle Necâtî Bey'den bahseden tezkire yazarlarının tamamı onun bu sıra dışı üslubu, özellikle de mesel söylemedeki ustalığı üzerinde durmuştur. Çalışmamızda Necâtî Bey'e yer veren tezkire yazarlarının görüşlerini aşağıda gösterdiğimiz şekilde ayrı bir başlık altında ele aldık.

---

²⁰ Sarı, 2011, s. 843.

2. TEZKİRELERDE NECÂTÎ BEY

Necâtî Bey'den bahseden tezkire yazarlarının tamamı onun mesel kullanmadaki ustalığına vurgu yapmıştır. Bu konuyla ilgili tezkirelerin verdiği bilgiler şu şekildedir:

“... Rumeli dilinde meşhûr olan darbü'l-meselleri envâ'-ı nezâket ile dîvân-ı eş'ârında tamâm derc kılmiştir.”²¹ ;... Tarîka-i meselde mergûb, hûş-âyende âşıkâne gazelleri çok. ”²² ; ... Zîrâ sözi serhadd-i velâyete ve dâyire-i hikmete iletmişdür. Nükte-şinâsân-ı funûn u ulûm mesel-gûylığı cihetinden icmâ u ittifâk üzre ana Tûsî-i Rum ve melikü'ş-şu'arâ dimişlerdür.”²³ ; “Ve eş'ârı dillerde darb-ı meseldür.”²⁴ ; “Tarz-ı gazel ve îrâd-ı meselde şu'arâ ve bülegâ-yı cihândan fâ'ik idüğü nûr-ı âfitâb-ı magârib ve meşârik gibi lâmi ve şârikdur.”²⁵ ; “...Mesel-gûylarun ser-âmed-i nâmdârı fusahâ zümresinün şehriyâr-ı muhtârı nâdire-i kurûn u a'sâr ve u'cûbe-i duhûr u emsâr bir şâ'ir-i büzügvâr idi.”²⁶

Ünlü tezkire yazarı Kastamonulu Latîfî, Sâfî mahlâsıyla şiir yazan Yıldırım Bayezid'in veziri Cezerî Kâsım Paşa'dan bahsederken, “Şu'arâ-yı Rum'da mesel-guyluk evvela anda sadır olmuş ve Necâtî beg'de kemalini bulmuşdur.”²⁷ diyerek Sâfî'nin Anadolu'da şiirde ilk mesel kullanan kişi olduğunu Necâtî Bey'de ise kemalini bulduğunu belirtir.

Necâtî Bey'den söz eden tezkire yazarlarının çoğu onun Rum diyarının en ünlü şairi olduğuna vurgu yapmışlardır. Âşık Çelebi: “Hak söz budur ki Rum diyarında şairlerin padişahıdır. Ona Rum şairlerinin padişahı unvanını Molla İdris vermiştir. Rum ülkesini şiiri ile bülbül bahçesine ve papağan şekeristanına döndürmüştür. Hakikaten Necâtî'nin nazmı Rum'da şiir vadisinin hayat maddesidir.”²⁸ der. Latîfî, Necâtî'nin nazım meydanının tatlı sözlü pehlivanı ve insana ruh veren parlak şiirleriyle Rum şairlerinin yüzü suyu olduğunu;²⁹ Hasan Çelebi ise Rum şairlerinin önderi, reisi olduğunu belirtmiş.³⁰

²¹ Babacan, İsrâfil, Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum-Garîbî Tezkiresi, Ankara Vizyon Yayınevi, Ankara 2010, s. 73.

²² Edirneli Sehî, Tezkire-i Sehî, İstanbul 1325/1908, Kitâbhâne-i Âmed. s. 76.

²³ Canım, 2000, s. 516.

²⁴ Kılıç, 1994, s. 448.

²⁵ Kutluk, İbrahim, Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-Şu'arâ, TTK Basımevi, Ankara 1989, C. II, s. 971.

²⁶ İsen, Mustafa, Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı, Ankara 1994, s. 164.

²⁷ Tarlan, 1992, s. 29; Latîfî, Tezkire-i Latîfî, İstanbul 1314, Safi mad. s. 219.

²⁸ Tarlan, 1992, s. 28.

²⁹ Canım, 2000, s. 515.

³⁰ Tarlan, 1992, s.30.

Divan şiirinde mesel kullanmayı ilk defa Ata'î'nin icat etmiş³¹ ve ilk defa Safî denemiştir.³² XVI. yüzyılda yaşayan Necâtî Bey ise mesel söyleme geleneğini ileri bir seviyeye ulaştırmıştır. Necat Bey sıra dışı üslubu, halk deyişlerini, atasözlerini ve halkın kullandığı yöresel dili şiire taşıması nedeniyle kendisinden sonra gelen şairler üzerinde büyük bir etki bırakmıştır.

Necâtî Bey, şiirinde meselleri çok sık kullanarak görüşlerini somutlaştırmıştır. Bu özelliği dolayısıyla tezkirecilerin dikkatini çekmiş, özellikle de Latîfî şiirde mesel kullanmaya çok önem vermiş ve Necâtî Bey'i şiirlerinde çokça mesel kullandığı için övmüştür:

Şiirde mesel kullanımı Latîfî tarafından oldukça önemsenen bir konudur. Latîfî, mesel kavramını atasözü ve deyimle sınırlandırmaz, halk ağzında dolaşan atasözü ve deyim ayarındaki sözleri de bu kavramın içerisine sokar. Bu yönüyle mesel bir sanat olmaktan çok üslup özelliğidir. Bu üsluba kadir olanlar “mesel-gûy” olarak nitelendirilir.³³

Latîfî, Anadolu'da edebî dilin gelişim döneminde en büyük şair olarak Necâtî'yi kabul eder. O, çeşitli şairlerden bahsederken de yeri geldikçe Necâtî ile onları kıyaslar. Necâtî'yi şiir dilini kullanmada hep bir ideal ölçü olarak gösterir, özellikle de onun mesel kullanımındaki ustalığına vurgu yapar. Aksoy bu hususla ilgili olarak şöyle der:

Latîfî'ye göre Necâtî Bey, hoş giden söyleyişteki büyük gücüyle ve büyük bir akıcılığa sahip canlı şiirleriyle Anadolu şairlerinin yüz akıdır. Atasözü kullanma yönüyle benzersiz ve yaratıcı, söz söyleme tarzında özgün yaratıcılık sahibidir. Onun şiirine gelinceye kadar Anadolu şairleri Fars şairlerinden anlam alırlar, onları inceleyip araştırarak anlam ortaya koymada Fars şairlerine uyarlardı. Necâtî şiir alanında ortaya çıktığında halk arasında dolaşan atasözlerini birer beyit hâlinde söyledi. Bu şekilde halk atasözlerini manzum olarak söyler oldu. Halk onun şiirine o kadar ilgi gösterdi ki adeta başkalarının şiirinden el çektiler. Bu başkalarını ona benzemeye yönlendirdi. Mesel kullanmaya dayalı şiir tarzı çok yaygınlaştı. Her ne kadar onun taklitçileri ve ona ayak uydurmaya çalışanlar pek çok olsa da atasözü çağrışimli şiirde sözün ruhunu öncelikle o bulmuş daha sonra onun takipçileri bu yolda ona ayak uydurmaya çalışmışlardır.³⁴

Latîfî, Necâtî Bey'in mesel kullanmadaki ustalığına vurgu yaparken meşhur âlim Mevlânâ İshâk'ın, şiirin halk arasında kabul görüp okunması için Sâfî ve Necâtî şiiri gibi mesel yüklü olması gerektiği ile ilgili tavsiyesine yer vererek Necâtî Bey

³¹ İpekten, Hâluk, Divan Edebiyatında Edebî Muhtırlar, (1.baskı), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, s. 30.

³² İsen, Mustafa, Latîfî Tezkiresi, (1.baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 324.

³³ Pektaş, Mehmet, Latîfî Tezkiresinde Edebî Sanatlar ve Edebî Sanatlarla İlgili Değerlendirmeler, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Summer 2012, p. 2157-2175, s. 2166

³⁴ Aksoy, 2007, s. 151.

hakkındaki görüşünü desteklemeye çalışır: “Umde-i ‘ulemâ-i âfâk merhum ve mağfur Mevlânâ İshâk bu kadar mecma’-ı ‘ulûm u fûnun iken bunca fuzelâ var iken vech-i teslimden hakkında bu beytle şahâdet itmişdür.

Şi’run dilersen okına makbûl-i halk ola
Sâfi Necâtî şi’ri gibi pür-mesel gerek”³⁵

XVI. yüzyılın ünlü tezkire yazarı Kınalızâde Hasan Çelebi özellikle gazel yazmak, deyimler, atasözleriyle veya atasözü gibi sözlerle dolu beyitler söylemek yolunda Necâtî Bey’in herkesten üstün olduğunu belirtir:

Doğrusu budur ki incelik ve nezaketle dopdolu olan şiirlerinin al atı, belâgat meydanı ve fesahat koşu yerinde ödül kazanmış, gazel tarzında ve mesel yolunda cihanın belîğ şairlerinden üstün olduğu şark ve garbı aydınlatan güneş nuru gibi parıl parıl parlamaktadır. Gazel ve mesel tarz ve tavrında cihanın ve zamanın biricik büyük ve emsalsiz şairi olduğuna merhum babamın bu sözü şahadet etmektedir.³⁶

Daha sonra babası tanınmış bilgin Çelebi’nin aşağıdaki beytini vererek kanaatini destekler:

Haşre dek her şair ü kâmil dise şi’r ü gazel
Gelmeye kimse Necâtî gibi mahir fi’l-mesel ³⁷

Çavuşoğlu, ünlü tezkirecilerden Âşık Çelebi’nin Necâtî Bey hakkındaki görüşlerine yer vermektedir. Ayrıca Âşık Çelebi’nin, Necâtî Bey’i diğer şairlerle karşılaştırmasına da değinir:

Tezkire yazarlarından Âşık Çelebi, Necâtî Bey’in Anadolu’yu bülbül bahçesine döndürdüğünü yazar. Onu Ahmet Paşa ile karşılaştırarak paşanın şiirde tek olduğunu, eğer şairleri değerlendirmek gerekse yine hatıra onun isminin geleceğini, fakat Necâtî Bey’le aralarında mucize ile sihir, güneş ışığı ile mum aydınlığı kadar fark bulunduğunu söyledikten sonra Zati ile karşılaştırarak Zati’nin şairliğinin çalışma ve gayret ile kazanıldığını, hâlbuki Necâtî’nin yaratılışında bulunduğunu iddia eder. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu’nda şiirin temelini ilk defa o koymuştur. Bu ülkenin şairlerinin ilk üstadıdır. Şiirleri dillerde atasözü gibi dolaşır, eski şairler arasında böyle güzel edalı ve renkli şiirler yazan şairlerin çıkması pek az görülen olaylardandır, der.³⁸

³⁵ Canım, 2000, s. 517.

³⁶ Tarlan, 1992, s. 30.

³⁷ Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü’ş-şuarâ, C.II , (2.baskı),Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 971.

³⁸ Çavuşoğlu, Mehmet, Necâtî Bey Divanı, seçmeler, (1.baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s. 21.

Âşık Çelebi Meşâ'irü'ş-Şu'arâ adlı eserinde, Necâtî'nin mesel söylemedeki ustalığına vurgu yaparak onun yerinde durmayan bir karaktere; saf, katıksız bir üsluba sahip olduğunu, şiirinin tek renk ve istikrarlı, nazımının düzgün ve akıcı olduğunu, her beytinin meselle karışık; fikirlerinin yeni, manalarının güzel olduğunu, Rum şairlerinin ilk ustası ve şiirinin dillerde darb-ı mesel olduğunu ifade etmektedir: “Necâtî'nun tab'ı çâlâk edâsı pâkdur. Şi'ri yek-dest u hem-vâr ve nazmı selis u çâşnıdârdur. Her beyti mıslamiz u pür-mağz ve ekser-i hayâlleri bıkır ve ma'nâları nağzdur. Ve bi'l-cümle şu'arâ-yı Ruma üstâd-ı evveldurür. Ve eş'ârı dillerde darb-ı meseldur.”³⁹

Tezkire yazarlarının da belirttiği gibi beyit içerisinde mesel kullanma geleneğinin Necâtî Bey ile başladığı bir gerçektir. Necâtî'den önce Safî gibi kimi şairler şiirde mesel kullanmayı denemiştir. Ancak Necâtî Bey'den bahseden tezkireciler şiirde mesel kullanmada Necâtî Bey'in en başarılı şair olduğu hususunda hemfikirdirler. Tezkire yazarlarından Âşık Çelebi, mesel söyleme geleneğinin Necâtî'de kemâl bulduğuna değinerek geleneğin en güçlü ustası olduğuna şöyle değinmiştir: “Rum'da darb-ı mesel söylemek Safî'de, Sultan Bayezid vezirlerinden Kasım Paşada, başlamış; Necâtî Beg'de kemâlini bulmuştur. Gazel tarzında geçmiş şairlerin üslubunu kendi zamanına gelinceye kadar yeni bir peygamberin zuhuru ile hükümleri ortadan kaldırılmış eski dini kitaplar hâline getirilmiştir.”⁴⁰

Necâtî Bey'in mesellerle anlatımı somutlaştırması nedeniyle şiiri halk arasında çok beğenilmiştir. Çünkü divan şiirinin soyut, anlaşılması güç üslubunu yıkarak soyut ifadelerin halkın zihninde canlanmasını sağlamıştır. Necâtî Bey, kendisine gelinceye kadar İran edebiyatından pek de farklı bir özellik göstermeyen Türk şiirine halk ağzındaki deyimleri, atasözlerini, meselleri ve mahalli özellikleri taşıyarak muhteva yönünden ona bir yenilik getirmiştir.

Necâtî Bey'den sonra gelen şairlerin bir kısmı onun şiirde mesel kullanma geleneğini devam ettirmiş ve şiirine nazireler yazmışlardır; ancak onun şiiri gibi başarılı örnekler verememişlerdir.

---

³⁹ Kılıç, 1994, s. 448.

⁴⁰ Tarlan, 1992, s. 29.

Yukarıdaki bilgiler ışığında Necâtî Bey'in mesel-guyluk özelliğini hem eserinden hem de tezkire yazarlarının kendisi hakkındaki görüşlerinden yola çıkarak tespit ettik. Çalışmamızın sonraki bölümlerinde meselin ne olduğunu ve neye karşılık geldiğini detaylarıyla belirleyerek mesel getirme metodunun kaynağını göstermeye çalışacağız. Daha sonra bu bilgiler ışığında Safî mahlâslı Cezerî Kasım Paşa ile başlayan mesel söyleme, özlü söz veya atasözü gibi söz söyleme geleneğini alıp tezkire yazarlarının da belirttiği gibi en yüksek noktaya ulaştıran Necâtî Bey'in divanını baştan sona mesel açısından tarayarak bulduğumuz mesel örneklerini göstermeye çalışacağız.

II. BÖLÜM
MESEL

1. MESEL (المثل)

1.1. Meselin Tanımı

Mesal sözcüğü Arapça-Türkçe lügatlerde: “ibret, darb-ı mesel, atasözü, benzer, delil, hüccet, destan, söz, fabl”⁴¹; “özdeyiş, ibret, örnek alınan”⁴²; “misal, ders”⁴³ biçiminde tanımlanmıştır.

Türkçe sözlükte: “Örnek alınacak söz.”⁴⁴ biçiminde, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat’ta: “örnek, benzer, nümune; dokunaklı ve manalı söz; terbiye ve ahlaka faydalı, yararlı olan hikâye.”⁴⁵ olarak tanımlanmıştır.

Râgıb el-İsfahânî meseli: “Açıklamak amacıyla benzeri hakkında söylenen söz.”⁴⁶ şeklinde tanımlamıştır.

Kamus-i Türkî’de: “Bir kaide-i umumiyeye numune olmak üzere irad olunan söz, ma’na-yı zahiriyesi kast olunmayıp zımmen ve kinâyeten diğer bir şeye delalet etmek üzere irad olunan söz, adab ve ahlak ve nasayiha muta’alluk küçük hikâye.”⁴⁷ olarak tanımlanmıştır.

Zemahşeri: “Mesel, özel bir olay karşısında söylenen veya bilahare benzer durumları örneklendirme amacıyla kullanılmasıyla insanlar arasında meşhur olan ve birçok hikmetleri ihtiva eden sözlere denir.”⁴⁸ diyerek mesele açık bir tanımlama getirmiştir. Taşköprülüzade’nin tanımı daha da açıktır: “Mesel, heyet-sebep-zaman ve mekân itibariyle özel bir topluluk içinde meşhur ve belîğ bir kimseden duyulup daha sonraki zamanlara tevatür yoluyla nakledilen sözlerdir. Bunların lafızları fasih ve belîğ olması sebebiyle manalarının da zor anlaşılır olması gerekir.”⁴⁹

Kamil Ümit, meseli daha geniş bir açıdan tanımlayarak aynı kökten gelen misal, timsal ve temsille ilişkisini de izah eder:

⁴¹ Sarı, Mevlüt, Arapça-Türkçe Talebe Lügati, (5.baskı), ipek yayınları, İstanbul 2011, s. 712.

⁴² Mutçalı, Serdar, Arapça-Türkçe Sözlük, (1.baskı), Dağarcık Yayınları, İstanbul 2015, s. 848.

⁴³ Uysal, Hâlıl, Arapça -Türkçe Sözlük, (1.baskı), Kitap kent Yayınevi, İstanbul 2009, s. 696.

⁴⁴ Türkçe Sözlük, (10.baskı), Tük Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 1377.

⁴⁵ Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca -Türkçe Ansiklopedik Lügat, (21.baskı), Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2004, s. 625.

⁴⁶ Ragıb El-İsfahani, müfredat/Kur’ân Kavramları sözlüğü, msl md. (çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, (3.baskı), Çıra Yayınları, Ankara 2012.

⁴⁷ Şemseddin Sami, Kamus-i Türkî, (1.baskı), Şıfa Yayınları, İstanbul 2015, s. 1061.

⁴⁸ Ebu’ş-Şeyh, Kitabu’l-emsal fi’l-hadis en-nebevi, c. I, s. 10’dan 701’den aktaran Uysal, Muhittin, Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler), Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, (23), ss. 73-105.

⁴⁹ Taşköprülü zade, Ahmed b. Mustafa, Miftahus-sa’ade ve misbahu’s-siyade fi mevdu’ati’l-ulum, Daru’l kütüb el-ilmıyye, Beyrut, 1985, I, s.247’den aktaran Uysal, Muhittin, Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler), Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, (23), ss. 73-105.

Mesel; misl ve mesîl (şebih, şibh ve şebîh gibi), aslında bir şeyin benzeri demektir. Misâl de bu mânâdadır. Gerçi misâlin miktar ve kalıp manası da vardır. Meselin çoğulu emsâldir. Yine aynı kökten gelen timsâl de sûret demektir. Şu hâlde meselin aslı, sözde iki şey arasındaki benzeşmedir. “Mesule’ş-şey’u mes’ûlen” ve “Mesule beyne yedeyhi” bir şey göz önüne dikildi, demektir. Ayakta dikilip durmak manasına geldiği gibi, yere uzanıp yapışircasına yatmak -bu manada ezdaddan olmaktadır- ay doğmak, batmak, faziletli olmak, bir adama ibret alınacak bir ceza vermek, benzetmek ve benzemek manalarına gelir. Temsil ise, bir kıssa veya bir söz beyan etmek, yazı veya başka bir şeyle, bir şeyin kendisine bakıyormuşçasına misâlini tasvir etmek, (suretlendirmek) demektir. Yani benzerini getirmek, örnek vermek, göz önüne dikmek ve benzetmek demektir.⁵⁰

Mesel kelimesi; benzerlik, özdeyiş, misal, şibih, benzer, örnek, delil, hüccet gibi manalara gelmekle birlikte belli bir kaynaktan çıkmış olmakla birlikte zamanla halk arasında genel kabul görüp yaygınlaşmış sözlere de mesel denildiği yukarıdaki tanımlardan anlaşılmaktadır. Ayrıca meselin dokunaklı ve manalı söz, terbiye ve ahlaka faydalı, yararlı olan hikâye anlamları da mevcuttur.

Meselin tanımını yapan kimi araştırmacılar onun herkesçe kabul gören ve nesilden nesle aktarılan özelliğine değinmişlerdir. İsmail Durmuş, meseli tanımlarken onun bu özelliğini şöyle izah eder:

Mesel, atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini değişmez kalıp ve klişeleşmiş özlü sözlerle öğüt ve hüküm içerecek biçimde yansıtân, lafzı ve anlamı beğenilerek nesilden nesle aktarılan, çoğunlukla aslî durumuna benzeyen hâlleri açıklamak ve örneklemek amacıyla kullanılan anonim mahiyetteki özdeyiştir.⁵¹

Ahmed Emin, Fecru'l-İslam, adlı eserinde mesele farklı bir tanım getirerek onun bir hayal ve derin bir araştırma yerine, daha çok hayata dair yerel tecrübeler gerektiren bir üslup olduğunu belirtmiştir.⁵²

Şadi Eren, meselin halk arasında genel kabul gören özelliğine değinerek, “Mesel kelimesi eş-benzer anlamındadır. Kendisinde garabet bulunan bedi’ sözdür. Bu garabet onu dillere destan yapmış, beldelerde seyeran ettirmiştir.”⁵³ biçiminde açıklamıştır. Araştırmacıların mesel hakkında yaptıkları bu tanımların ortak özelliği onun halk arasında genel kabul görerek şöhret bulup yaygınlaşmasıdır.

⁵⁰ Kalkan, Ahmet, Emsalu’l Kur’ân/ Kur’ân’daki Meseller, Misaller, <<http://www.ahmedkalkan.com.tr>> (01.04.2016).

⁵¹ Durmuş, İsmail, "mesel", TDV İslam Ansiklopedisi C. 29, (ed.komisyon), (1.baskı), Türk Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 2004, s. 294.

⁵² Ahmed Emin, Fecru'l-İslam, 10. bsk. Daru'l-kitab el-Arabi, Beyrut 1969, s. 64’ten aktaran Uysal, Muhittin, Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler), Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, (23), ss. 73-105.

⁵³ Eren, Şadi, Kuran’da Teşbih ve Temsiller, (1.baskı), Işık Yayınları, İstanbul 1995, s. 21.

1.2. Meselin Etimolojisi

Mesel sözcüğü Arapça kökenli bir kelime olup Arapça مثل kökünden gelen (maşal) “simge, kıssa, ahlaki öykü” sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük olan (maşala) “benzedi, gibi idi, örnek oldu” fiilinden türetilmiştir. Durmuş, meselin kökenini anlatırken şöyle der: “Arapçada mesel (çoğulu emsâl) ‘benzemek, benzeri olmak’ manasındaki müsûl kökünden türemiş bir sıfat olup ‘benzeyen’ demektir. Misl ve mesîl de aynı anlamda kullanılır. Mesel ayrıca ‘sıfat, vasıf, söz, ibret ve kıssa’ manalarına gelir.”⁵⁴

Meselin etimolojisi hususunda farklı görüşler ileri sürülen Ebû Hilâl el-Askerî, Cemheretü'l-emsâl adlı eserinde meseli tanımlarken bu tanımlara ek olarak onun: “örnek anlamındaki misâlden, ‘dikilmek’ anlamındaki müsûlden veya ‘benzeşmek’ anlamındaki temâsülden türemiş olması da mümkündür.”⁵⁵ demektedir. Râgıb el-İsfahânî ise mesel kelimesine farklı bir bakış açısı getirmiştir. Ona göre;

Mesel sözcüğünün “benzerlik” anlamı, Arap dilinde aynı anlama gelen diğer kelimelerden daha kapsamlıdır. Örnek olarak “nidd” sadece “özde benzerliği”, “şibh” sadece “nitelikte benzerliği”, “musavi” sadece “nicelikte benzerliği”, “şekl” yalnız “miktar ve boyutta benzerliği” ifade ederken; “misl” bu sayılanların tamamında benzerliği ifade etmektedir.⁵⁶

1.3. Mesel Getirme Tekniğinin Kaynağı

Meselin kaynağının hangi kültüre ait olduğu bilinmemektedir. Ancak Kur’ân-ı Kerim dışındaki diğer semavî kitaplara baktığımızda mesel kullanma tekniğinin İslamiyet’ten önce de var olduğunu ve değişik toplumlarda kullanıldığını özellikle de Hz. Süleyman’ın sözlerinde mesellerin çokça kullanıldığını görebiliriz:

Hz. Lokman’ın hikmetli sözlerinin, bilinen en eski mesellerden olduğu söylenebilir. Tevrat’ta “Süleyman’ın Meselleri” bölümünün az sayılamayacak bir yer işgal etmesi, ayrıca İncil’de mesel üslubunun ağır basması ve Hz. İsa’nın mesel vererek konuştuğu göz önüne alınırsa,

⁵⁴ Durmuş, 2004, s. 294.

⁵⁵ Ebû Hilâl el-Askerî, Cemheretü'l-emsâl, Kahire 1964, s. 11’den aktaran, Durmuş, İsmail, TDV İslam Ansiklopedisi, 29, (1.baskı), Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 294.

⁵⁶ Râgıb el-İsfahani, el-Huseyin b. Muhammed, el-Mufredat fi Garibi'l-Kur'an, Mısır, ty. s. 701’den aktaran Uysal, Muhittin, Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler), Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, (23), ss.73-105.

semavî dinlerin hemen hemen tamamının dilinin, yoğun bir “sembol ve mesel dili ” olduğunu kolayca kabul ederiz.⁵⁷

Bedrettin Çetiner, TDV İslam Ansiklopedisi’ndeki “mesel” maddesinde mesel kullanma tekniğinin ne zamandan beri kullanıldığı hakkında bilgi verirken: “Emsal (meseller) her dilde ve her kültürde mevcut olup Kur’ân-ı Kerim’den önceki semavî kitaplarda da sıklıkla kullanılmıştır.”⁵⁸ der. Bu bilgiler ışığında mesel söyleme geleneğinin çok eski zamanlardan beri kullanılageldiği söylenebilir. Özellikle insanların manevi yönüne hitap eden semavî kitaplarda çok sık kullanılmıştır. Bu nedenle ilk mesel örneklerinin semavî kitaplardaki buyruklar olduğu söylenebilir.

Peygamberler aracılığıyla gönderilen semavî kitaplarda mesajlar, genelde insanların maneviyatına hitap ettiği için soyuttur. Soyut ifadeler insanların daha iyi anlaması için meseller aracılığıyla somutlaştırıldıklarından semavî kitaplarda mesel örnekleri kullanılmıştır. Gerek Kur’ân-ı Kerim’de gerek ondan önce indirilen ilahi kitaplarda mesel örnekleri çokça yer almaktadır. Bu hususla ilgili İbn-i Sina şöyle der:

Kur’ân’da iman, ibadet, hukuk ve ahlâka dair esaslar açık bir dille anlatılmakla birlikte ontoloji hakkındaki bazı bilgilerle Allah ve âhiret hayatıyla ilgili bilgilerin büyük bir kısmı sembollerle, teşbih ve **misallerle** ifade edilmiştir. Halkın ulvi hakikatleri kavrayabilmesi için bu gereklidir. Çünkü ne halk bu bilgilerin mahiyetini tam olarak anlayabilecek düzeydedir ne de onların kullandığı gündelik dil bu bilgileri anlatmaya yeterlidir. Ancak kavrayış düzeyleri yüksek olanlar, te’vil yoluyla bu remzi dilin gerisindeki asıl gerçekliği kavrayabilir. Eğer böyle bir remzi dil kullanılmazsa sıradan insanlar, metafizik gerçeklikleri kavrayamadıkları için reddetmek durumunda kalırlar. Mesela tamamen soyut kavramlarla (tenzih yolu) anlatılırsa Allah’ın varlığını kabulde güçlük çekerler. Bu durumda da dinden beklenen amaç gerçekleşmiş olmaz.⁵⁹

Mesel aslında bir kıyaslamadır. Bazı konuların anlaşılması için izaha ihtiyaç vardır. Özellikle de dini öğretilerin okuyan ve okumayan herkes tarafından anlaşılması için somut bir durumla kıyaslanması gerekmektedir. Bu kıyaslama mesel sanatının fonksiyonlarıyla yapılmaktadır. Şanver, meselin anlatıma fayda sağlayan bu fonksiyonlarını maddeler hâlinde şöyle ifade etmiştir:

1.Duyular dünyasında bir model oluşturmak ve soyut fikirler somut hâle getirilmek suretiyle, anlamların zihinlere yerleşmesi ve herkesin anlayacağı hâle getirilmesi sağlanır. 2. Uzak

⁵⁷ Uysal, Muhittin, Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler), Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, (23), ss.73-105.

⁵⁸ Çetiner, Bedrettin, "mesel", TDV İslami Ansiklopedisi, C. 29,(ed.komisyon), (1.baskı), Türk Diyanet Vakfı yayımları, İstanbul 2004, s. 300.

⁵⁹ Turan, Tarık, vd., Kişisel Gelişim Hakkında Herkesin Bilmesi Gerekenler, (1.baskı), Bilen Kitap Yayınları, İstanbul 2015, s. 160.

yakınlaştırılmış ve anlatımdaki kapalılık giderilmiş olur. 3. Ayrıca örnekle anlatım, hafızada daha kalıcı bir iz bırakır ve daha etkili olur.⁶⁰

Mesel niteliği kazanan ilahi buyruklar daha çabuk kavranıp ezberlendiği için Kur'ân-ı Kerim, İncil, Tevrat gibi semavî kitaplarda kıyasî mesel yoluyla ifadeler somutlaştırılmıştır. Kur'ân'ın edebî ifade şekillerinden birisi de bazı konuları meseller ve temsillerle anlatmasıdır.

Kur'ân-ı Kerim'den önce inen İncil ve Tevrat'ta da Kur'ân-ı Kerim'de olduğu gibi mesel örneklerine rastlanmaktadır. Aşağıdaki âyet bu görüşü ispatlamaktadır. Yüce Allah, bu âyette Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in ashabının vasıflarını belirtirken onların İncil ve Tevrat'ta geçen vasıflarının nasıl olduğu hakkında da bilgi vermekte ve bu vasıfları mesel yoluyla somutlaştırmaktadır:

Muhammed Allah'ın resulüdür. Onun yanında bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükû'a varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Yüzlerinde secdelerin izinden nişanları vardır. Bu onların Tevrat'taki meselidir. İncil'deki **meseli** de şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu ziraatçıların da hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelenendirir. Allah inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vaat etmiştir.⁶¹

Matta İncili'nde 'Hakiki Servetler' babında soyut bir ifade olan 'Tanrı sevgisi ile para sevgisinin aynı kalpte olamayacağı' durumunun izahı yapılırken o dönemin insanları arasında genel kabul görmüş bir anane olan 'bir kölenin iki efendisinin olamayacağı' inanışına temsîlî teşbîh yoluyla benzetme yapılarak mesel getirme yöntemi kullanılmıştır: "Bir köle iki efendiye kulluk edemez. Ya birini sevip diğerinden nefret eder. Ya da birine sadık olur diğerini umursamaz. Hem tanrıya hem de paraya kulluk edemez."⁶² Yine Matta İncil'inin 'Günahlar ve Affetme' babında tanrıya kulluğun nasıl yapılması gerektiği anlatılırken bu durumun izahı için mesel yöntemi kullanılmıştır:

Farz edin ki çift süren ya da çobanlık eden bir köleniz var. Tarladan geldiğinde ona: "Hemen gel, sofraya otur." der misiniz? Tam tersine: "Bana yiyecek bir şeyler hazırla, önlüğünü giy, bana hizmet et. Ben yiyip içtikten sonra sen de yiyip içersin." dersiniz. Verdiğiniz emirleri

⁶⁰ Şanver, Mehmet, Kur'ân'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi, (2.baskı), Pınar Yayınları, İstanbul 2004, s. 178.

⁶¹ el-Feth, 48/29

⁶² Matta, 18/12

yerine getirdi diye köleye şükreder misiniz? Siz de aynı şekilde sizden istenilenleri yaptıktan sonra: “Biz basit kullarız, özel bir değerimiz yok. Vazifemizi yaptık.” demelisiniz.⁶³

Semavî dinler farklı olsalar bile aynı kaynaktan beslendiklerinden bazen aynı meselin farklı semavî kitaplarda kullanıldığı da görülmektedir. Örneğin Matta İncili’ndeki, “Devenin iğne deliğinden geçmesi zenginin Tanrı’nın melekûtuna girmesinden daha kolaydır.”⁶⁴ âyeti ile Kur’ân-ı Kerim’deki, “Bizim âyetlerimizi yalanlayıp onlara karşı kibirlenmek isteyenler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak, deve iğnenin deliğinden geçinceye kadar onlar cennete giremeyeceklerdir. İşte suçluları böyle cezalandırırız.”⁶⁵ âyetinde geçen, “**Devenin iğne deliğinden geçmesi**” meseline olduğu gibi aynı meselin hem İncil hem de Kur’ân’da kullanıldığı görülmektedir.

Cahiliye devrinde Araplar arasında da yaygın olan mesellerin Arap dili ve edebiyatında önemli bir yeri vardır. Cahiliye dönemi adı verilen İslam öncesi Arap toplumunda şiir çok yaygındı ve şiirlerde mesel getirme metodu çok sık kullanılırdı. Kur’ân-ı Kerim’de çok sayıda mesel bulunmasının nedenlerinden biri Cahiliye dönemi Arap toplumunun şiirlerinde mesel getirme sanatını çok sık kullanılmasıdır. Uysal, Hadis Meselleri adlı çalışmasında: “Örnekler vererek, benzetmelerden yararlanarak anlatma üslubu, tarih boyu bütün milletlerde görüldüğü gibi İslam’ın ilk muhatabı olan Araplar tarafından da kullanılmıştır.” der.⁶⁶ Yine Ahmed Emin’e göre mesel kullanımı Arapların kültür ve mizacına uygun düşen bir anlatım üslubu olduğu için bu alanda başarılı olup birçok eser bırakmışlardır. Çünkü mesel, geniş bir hayal ve derin bir araştırma yerine, daha çok hayata dair yerel tecrübeler gerektiren bir üsluptur.⁶⁷ Meselin Kur’ân-ı Kerim’de sık bulunmasının bir başka nedeni de insanın manevi yönüne hitap eden konuların çok fazla olması ve bunların idraki için somutlama yöntemini kullanma gereğidir. Eren, bu hususu şöyle izah eder: “Temsil, yüksek hakikatlere çıkmak için bir merdiven, onlara bakmak için bir dürbündür. Kur’ân-ı Kerim’in de metotlarından biridir. Zira ekser insanlar soyut gerçekleri kavrayamazlar. O mücerret hakikatleri bir

---

⁶³ Luka, 17/8-11

⁶⁴ Matta, 19/24

⁶⁵ el-A’raf, 7/40

⁶⁶ Uysal, Muhittin, Hadis Meselleri , (Mahiyet, Literatür, Örnekler), Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, (23), ss. 73-105.

⁶⁷ Ahmed Emin, Fecru'l-İslam, 10. bsk. Daru'l-kitab el-Arabî, Beyrut, 1969, s. 64'ten aktaran Uysal, Muhittin, Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler), Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, (23), ss.73-105.

temsil üslubuyla daha kolay anlarlar.”⁶⁸ Bayraklı, meselin fonksiyonunu izah ederken, “Temsillerde manevi bir hâl, maddi bir şeye benzetilir. Böylece hayal âlemiyle, yani duygularla hissedilemeyen ve bu yollarla insanların bilgi sahibi olamayacağı konularla bilgi âlemi arasında köprü kurulmakta ve insanın bilgilenmesi hedeflenmektedir.”⁶⁹ der. İbn-i Rüşd’e göre ise meselin kullanılma sebebi şöyledir: “Halk, var olan her şeyi duyularla idrak edilen varlıklar şeklinde tasavvur eder. Onun için maddi olmayan varlıkların halka örneklendirilerek ve temsîlî şekilde anlatılması zaruridir.”⁷⁰

Kur’ân-ı Kerim’de ve diğer semavî kitaplarda bu denli fazla mesel geçmesinin nedeni insanın manevi yönüne hitap eden çok sayıda konunun bulunmasına ve bunların daha iyi anlaşılması için mesel yoluyla izahına duyulan gereksinimdir. Bu gereksinim bir mesel kitabı sayılabilecek olan Kur’ân-ı Kerim’de şöyle izah edilmektedir: “And olsun ki belki öğüt alırlar diye biz, bu Kur’ân’da insanlara her türlü **mesel** getirdik.”⁷¹

Kur’ân-ı Kerim’de “mesel” kelimesi altmış dokuz bunun çoğulu olan “emsâl” kelimesi ise dokuz yerde zikredilmiştir.⁷² Ayrıca içinde mesel kelimesi geçmediği hâlde mesel olan çok sayıda âyet bulunmaktadır. Bu nedenle Kur’ân ilmiyle uğraşanlar mesele çok önem vermiş ve “emsâlu’l Kur’ân” (Kur’ân’da meseller) adıyla Kur’ân ilminde müstakil bir disiplin oluşmuş. İmam Şafii bu ilmi, müçtehidin bilmesi lazım gelen Kur’ân ilimlerinden biri olarak kabul eder.⁷³ Hz. Peygamber de Kur’ân-ı Kerim’in bu özelliğine değinmiş ve bir hadiste: “Kur’ân beş vecih üzere nazil oldu: helâl, haram, muhkem, müteşâbih ve emsâl(meseller). Helâli işleyin, haramdan kaçınin, muhkeme tâbi olun, Müteşâbihe inanin ve emsâl(meseller)’den de ibret alın.”⁷⁴ buyurarak bu vecihlerden birinin ibret alınması gereken meseller olduğunu söylemiştir. Kur’ân-ı Kerim’deki bu mesellerden birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

---

⁶⁸ Eren, Şadi, Mesnevi’de Temsili Anlatım, (1.Baskı), Moralite Yayınları, İstanbul 2008, s. 8.

⁶⁹ Bayraklı, Bayraktar, İslâm’da Eğitim, (3.baskı), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 206’dan aktaran, Mehmet Şanver, Kur’ân’da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi, (2.baskı), Pınar Yayınları, İstanbul 2004, s. 178.

⁷⁰ İbn-i Rüşd, Felsefe –Din İlişkileri(Haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul 1985, s. 35’ten aktaran Mehmet Şanver, Kur’ân’da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi, (2.baskı), Pınar Yayınları, İstanbul 2004, s. 178.

⁷¹ el-Zümer, 39/27

⁷² Kandemir, M.Yaşar, "mesel", TDV İslami Ansiklopedisi, C. 29, (ed.komisyon), (1.baskı), Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 299.

⁷³ Zerkeşi, Burhan, 1/486

⁷⁴ Miştâku’l Mesâbih, Kitabu’l İman, Babu’l İ’tisam Bi’l Kitab ve’s-sünne, 1/54

Mallarını Allah yolunda infak edenlerin **meseli**, bir dane meseli gibidir ki yedi başak bitirmiş. Her başakta yüz dane bulunan bir tohum gibidir. Allah dilediğine daha da katlar. Allah Vasi'dir, Âlim'dir.⁷⁵

“Ey iman edenler! Sadakalarınızı minnet ve eza (başak karmak-gönül kırmak) ile boşa çıkarmayın! O kimse gibi ki insanlara gösteriş için malını dağıtır da ne Allah'a inanır ne ahiret gününe... Onun meseli, bir kaya **meseline** benzer ki, üzerinde biraz toprak var. Derken şiddetli bir sağanak üzerine iner de onu büsbütün topraktan mahrum bırakır. Öyleleri kazandıklarından hiçbir şey istifade edemezler. Allah, kâfirler guruhunu doğru yola çıkarmaz.⁷⁶

Allah'ın rızasını aramak ve kendilerini Allah yolunda sabit kılmak için mallarını infak edenlerin **meseli** ise, bir tepedeki güzel bir bahçenin hâline benzer ki, kuvvetli bir sağanak düşmüş de mahsulünü iki kat/ kat kat vermiştir. Bir sağanak düşmese bile, ona az bir çisenti de yeter. Allah yaptıklarınızı görendir.⁷⁷

İman edenler, ‘bir sure indirilseydi.’ diyorlar. Derken muhkem bir sure indirilip onda savaş zikredilince kalplerinde bir maraz olanları, ölüm baygınlığı gelmiş kimse gibi bakıyorlar görürsün.⁷⁸

Faiz yiyen kimseler şeytan çarpan kimse nasıl kalkarsa öyle kalkarlar. Bu, onların ‘alışveriş tıpkı faiz gibidir.’ demelerindedir.⁷⁹

Dünya hayatının durumu gökten indirdiğimiz bir su gibidir. Onunla, insanların ve hayvanların yiyeceklerinden olan yeryüzü bitkileri gürleşip birbirine girer. Nihayet yeryüzü, ziynetini takınıp (bitkilerle) süslendiği ve sahipleri de onun üzerinde kudret sahibi olduklarını sandıkları bir sırada, bir gece veya gündüz ona emrimiz (afetimiz) gelir de onu sanki dün yerinde yokmuş gibi kökünden kopararak biçilmiş hâle getiririz. İşte iyi düşünecek kavimler için âyetlerimizi böyle açıklıyoruz.⁸⁰

Hadis-i şeriflerde de pek çok mesel örneği bulunmaktadır. Hatta Hz.Peygamber'in sözlerinin çoğu somutlaştırmaya dayalıdır denilebilir. Hz. Muhammed, soyut fikirleri somut tablolar hâlinde ele alarak âlim ve cahil herkesin anlayabileceği bir biçimde reddedilmez bir gerçek hlinde açıklamıştır. Mesel söyleme yönteminin kullanıldığı hadis örneklerinden birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

Ağaçlar içinde yaprağını dökmeyen biri vardır. İşte, müminin **meseli** ona benzer... O hurma ağacıdır.⁸¹

Müminin **meseli** altındır; ateşe koyup körük çeksen kızarır, ama çıkarıp tartsan asla eksik gelmez.⁸²

Allah'ın menettiği hududu koruyan ve korumayan kimsenin **meseli** bir gemide kur'a ile yerlerini belirleyen kimselerin meseli gibidir. Buna göre bazıları geminin üst katına bazıları ise geminin alt katına yerleşirler. Geminin alt katında olanlar, susadıkları zaman üst kattakilere

⁷⁵ el-Bakara, 2/261

⁷⁶ el-Bakara, 2/264

⁷⁷ el-Bakara, 2/265

⁷⁸ el-Muhammed, 47/20

⁷⁹ el-Bakara, 2/275

⁸⁰ el-Yunus, 10/24

⁸¹ Buhârî, İlm 4; Edeb, 79

⁸² Abdürrazzak, Müsned, 11/404; Hakim, Müstedrek, 253

uğrayarak: “Kendi bulunduğumuz kattan bir delik açsak ve üst kattakilere zarar vermesek.” derler. Eğer üst kattakiler onları bu istekleriyle baş başa bırakırlarsa hepsi birlikte batmaya mahkûmdur. Eğer onlara engel olurlarsa hem onlar hem de kendileri kurtulur.⁸³

Müminin **meseli** bir deste ekin gibidir. Rüzgâr onu eğer durur. Bazen yere vurur, bazen doğrultur. Kâfirin meseli ise kökü üzerinde dimdik duran çam ağacı gibidir. Kökünden bir defada sökülünceye kadar hiçbir şey onu eğemez.⁸⁴

Müminler birbirlerine karşı ilgilenmekte, şefkat göstermede bir ceset gibidirler. Cesedin bir azası rahatsız olduğunda diğer azalar uykusuzluk ve ateşin yükselmesi şeklinde etkilenirler.⁸⁵

Ashabım yıldızlar gibidir hangisine uysanız yolunuzu bulursunuz.⁸⁶

Bana haber verin bakayım, sizden birinin kapısı önünde bir nehir olsa, orada günde beş defa yıkansa üzerinde hiç kir kalır mı?

Ashab: Kalmaz, dedi.

Peygamberimiz: İşte beş vakit namaz da böyledir. Allah onunla hataları affeder.⁸⁷

Benim durumum ateş yakan birine benzer. Ateş etrafını aydınlatınca, kelebekler ve bu ateşin içindeki diğer canlılar içine düşmeye başlarlar. Adam onları engellemeye çalışsa da onlar onu zor duruma düşürerek ateşe atılırlar. İşte benimle sizin durumunuz tıpkı böyledir: Ben ateşten korumak için sizin kuşağınızdan tutup ‘ateşten beri gel, ateşten beri gel!’ diyorum, siz beni zor durumda bırakarak onun içine atılıyorsunuz.⁸⁸

Benimle diğer peygamberlerin **meseli**, bir bina inşa eden, onu iyi ve güzel yapan birinin meseli gibidir. İnsanlar bu binayı dolaşmaya başlarlar ve ‘bundan daha güzel bir bina görmedik, yalnız şu tuğla hariç.’ derler. İşte o tuğla benim.⁸⁹

İyi arkadaşla kötü arkadaşın **meseli** misk taşıyanla körük üfüren kişiye benzer. Misk taşıyan ya ondan sana hediye eder, ya ondan satın alırsın veya onu koklarsın. Körük üfürücüsü ise ya elbiseni yakar ya da ondan pis koku alırsın.⁹⁰

Sahabe ve tabiînden bazılarının “mesel” hâline gelmiş sözleri bulunmakla beraber bunlar Cahiliye devrinde söylenen mesellere nispetle oldukça azdır. Bu durum, Müslümanların Kur’ân ve hadislerdeki mesellere büyük önem verip onlarla yetinmesi ve ancak nadir hâllerde mesel kullanma ihtiyacı duyması ile açıklanabilir. “Hulefâ-yi Râşidîn içinde en çok meseli bulunan Hz. Ali’dir. Muallim Nâci onun mesellerinden 280 kadarını derleyerek Emsâl-i Ali adıyla Türkçeye çevirmiştir.”⁹¹

Sahabe ve dört hâlifenin de “mesel” barındıran sözler söyledikleri kaynaklarda mevcuttur. Hz. Osman’ın evinin isyancılar tarafından kuşatılması esnasında ıstırabının

⁸³ Buhari, Şerike, 6

⁸⁴ Müslim, 5025

⁸⁵ Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66

⁸⁶ Feyzu-l Kadir, 4/76

⁸⁷ Buhârî, Mevâkît 6; Müslim, Mesâcid, 283

⁸⁸ Buhari, Enbiya, 40; Müslim, Fedail, 18

⁸⁹ Muslim, Fedail, 20; Ahmed b. Hanbel, Musned, II, 244, 398

⁹⁰ Buhari, Büyü’, 38; Müslim; Birr, 156

⁹¹ Kandemir, 2004, s. 298.

son dereceye vardığını anlatmak için Hz. Ali'ye yazdığı mektuptaki, “Kolan sıyrılıp devenin memelerini geçti.” sözleri meşhur birer mesel olmuştur.

İslam dünyasında mesel kullanma geleneği dört hâlife döneminden sonra Emeviler ve Abbasiler döneminde daha da yaygınlık kazanmış ve mesel kitapları (kitâbü'l-emsâl) telif edilmiştir. İslamiyet öncesi Türk edebiyatında mesel örneklerine pek rastlanmaz. “Türk edebiyatında mesel kullanma VIII. yüzyıl sonu IX. yüzyıl başında ilk örnekleri görülen Uygur devri Türk şiirinde ve Karahanlı dönemi şiirinde yer yer kullanımı görülmekle birlikte sık bir kullanım şeklinde değildir.”⁹² Necâtî Bey'le beraber mesel kullanma geleneği en iyi derecesine ulaşmıştır. Daha sonraki Osmanlı dönemi şairlerinden bazıları da bu geleneği sürdürmüşler, ancak Necâtî kadar başarılı olamamışlar.

1.4. Meselin Diğer Söz Sanatlarıyla İlişkisi

1.4.1. Mesel-Teşbîh İlişkisi

“Benzetme, benzetilme”⁹³ anlamına gelen teşbîh sanatının olduğu her beyitte mesel olmaz. Meselde teşbîhin çok cihetle yapılması, şöhret bulup yaygınlaşması gerekir. Ayrıca bir görüşü destekler mahiyette olması gerekir. Her teşbîh mesel olmadığı gibi her mesel de teşbîh değildir. Bu durumu Necâtî Bey divanından bir beyitle açıklayalım:

Berkini görse tiğ-i cihân-girünün senün

Olurdu âfitâb gibi şerm-sâr âb

(Necâtî Bey Divanı, K. 5/19)

Necâtî Bey'in yukarıda geçen beytinde teşbîh sanatı vardır. Ancak bu teşbîh çok yönlü değildir. Soyut bir fikri somutlaştırmak amacıyla kullanılmamış. Bu nedenle mesel yoktur. Teşbîh sanatının kullanıldığı mısra bağımsız ele alındığında genel geçer somut bir anlam ortaya çıkmamaktadır. Ancak aşağıdaki hadiste geçen teşbîh, çok yönlü yapıldığından ayrıca soyut bir durumu somutlaştırma amacı taşıdığından mesele

⁹² Aksoy, 2007, s. 150.

⁹³ Devellioğlu, 2004, s. 1094.

örneklik teşkil etmektedir: “Müslümanlar birbirini sevmeye, bir birine merhamet etmeye ve şefkat göstermeye bir vücut gibidir. Vücuttan bir organ şikâyet ederse, vücudun diğer organları iyilik ve humma ile ona katılırlar.”⁹⁴

1.4.2. Temsîlî Teşbîh

Temsîlî teşbîh, mürekkep teşbîhin gelişmiş hâlidir. Bir şeyi örnek vererek, dillendirerek teşbîh etmektir. Osmanlıca –Türkçe Ansiklopedik Lügat’te: “Benzetilenle benzetmelik arasındaki birden fazla özellikleri sıra ile anlatılarak yapılan teşbîh.”⁹⁵ biçiminde tanımlanmıştır. Hatîb el- Kazvîni, Telhîs adlı eserinde temsîlî teşbîhi: “Temsîl veya diğer adıyla teşbîhü’t-temsîl, aslında teşbîhin bir çeşididir. Bir teşbîhte benzetme yönü iki veya daha fazla unsurdan oluşuyorsa, bu tür teşbîhlere temsîl denilmektedir. Yani burada birden fazla öğeden oluşan bir tablonun başka bir tabloya benzetilmesi söz konusudur.”⁹⁶ şeklinde tanımlamıştır. Tanımlardan yola çıkarak Temsîlî teşbîh, benzeyenin bütün niteliklerini ve durumlarının hepsini bir tek kendisine benzetilene toplamak suretiyle yapılan benzetmedir, şeklinde ifade edilebilir. Şu örnekte temsîlî teşbîh sanatı kullanılmıştır: “Allah rızasını kazanmak için ve ruhlarını güçlendirmek için mallarını infak edenlerin meseli, bir tepede kurulmuş olan bir bahçeye benzer; bu bahçeye yağmur yağdığı anda ürünlerini iki kat verir. Yağmur yağmazsa, bir çisenti bile onun meyve vermesi için yeterlidir.”⁹⁷

1.4.3. Mesel -Temsîlî Teşbîh İlişkisi

Benzetilen mısra benzeyen mısrayı örneklendirmek, somutlaştırmak amacıyla kullanılan atasözü ya da atasözü değerindeki şairin sözü (mısra-ı berceste) olduğunda temsîlî teşbîh sanatı kullanılmış olur. Bu nedenle ister mısra-ı berceste dediğimiz atasözü değerindeki şairin sözü olsun ister atasözünün beyit içerisinde kullanılması şeklinde olsun temsîlî teşbîh yoluyla soyut bir yargıyı somutlaştırmak, örneklendirmek

⁹⁴ Buhari, Edeb, 27; Müslim Birr, 66

⁹⁵ Devellioğlu, 2004, s. 1075.

⁹⁶ Hatîb el- Kazvîni, Telhîs ve Tercümesi (Kur’ân’ın Eşsiz Belâgatı), çev. Mustafa Kılıçlı, Nevzat H.Yanık, Sadi Çögenli, (1.baskı), Huzur Yayınları, İstanbul 2006, s.105.

⁹⁷ el-Bakara, 2/265

amacıyla somut bir sözün beyit içerisinde kullanılması meseli örneklendirmektedir. Mısra-ı bercestenin ya da atasözünün temsîlî teşbîh sanatı yapılmadan beyit bağlamından çıkarılarak yalnız başına kullanılması mesel değildir. Bir beyitte mesel vardır, diyebilmek için o beyitte temsîlî teşbîh sanatının kullanılmış olması gerekmektedir. Bu hususu iki örnekle açıklayalım:

Allah gökten su indirir, dereler onunla dolar taşar. Sel üste çıkan köpüğü alır götürür. Süslenmek veya faydalanmak için ateşte erittiklerinizin üzerinde de buna benzer bir köpük vardır. Allah hak ve batıl için şöyle misal verir: Köpük uçup gider, insanlara fayda veren ise yerde kalır. Allah bunun gibi daha nice misaller verir.⁹⁸

Ayet-i kerimede Allah’u Teâlâ, hak ile batılı ve bunların sonuçlarını anlatırken iki yönlü benzetme yapmaktadır: Birincisinde hakkı, gökten yağın ve çeşitli faydalar sağlayan bereketli sulara; batılı da ne kadar çok olsa da çabuk kaybolan köpüklere benzetmiştir. İkincisinde ise hakkı, insanlara ziynet ve fayda sağlayan muhtelif aletler ve kaplar yapmaya yarayan madenlere; batılı ise erimiş madenlerin üstündeki kir ve köpüklere benzetmiştir. Bu âyetteki teşbîhte iki yönlü benzetme olduğundan temsîlî teşbîh sanatı kullanılmıştır. Ayrıca temsîlî teşbîh yoluyla soyut yargılar olan hak ve batılın durumu somut sözcüklerle (su, köpük, kap) ifade edildiğinden meseli örneklendirmektedir. Yine,

Aldı sofînün karârın gösterüb yüzün rakîb

San ki şeytân hastaya mâ gösterüb imân alur

(Necâtî Bey Divanı, G.55/10)

beytinde şair; “rakibi” şeytana , “hastayı” sofuya , “sevgilinin yüzünü” ise suya temsîlî teşbîh yoluyla benzetmiş. “Hastaya su gösterip onun imanını alan şeytan gibi rakip sevgilinin yüzünü göstererek sofuyu değiştirdi.” şeklinde anlamlandırarak “sevgilinin yüz güzelliğinin sofuyu baştan çıkarması” durumunu “şeytanın sekerat anındaki insanlara suyu göstererek onu imandan etmesi” durumuna birden çok vecihle benzeterek temsîlî teşbîh sanatı yoluyla görüşünü somutlama yoluna gittiğinden bu beyitte “mesel getirme” yöntemi kullanılmış. Aşağıdaki hadiste de temsîlî teşbîh sanatı kullanılmıştır. Ebu Hureyre’den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber: “Benimle diğer peygamberlerin meseli, bir bina inşa eden, onu iyi ve güzel yapan birinin durumu

⁹⁸ el-Ra’d, 13/17

gibidir. İnsanlar bu binayı dolaşmaya başlarlar ve ‘bundan daha güzel bir bina görmedik, yalnız şu tuğla hariç’ derler. İşte o tuğla benim.”⁹⁹ buyurmuştur. Benzetme birden çok yönden yapıldığından Hz. Peygamber’in bu hadisi de temsîlî teşbîh türüne örnek olan sözlerdendir.

1.4.4. İrsâl-i Mesel

İrsâl-i mesel, Osmanlıca–Türkçe Ansiklopedik Lügat’ta: “Konuşurken atasözü kullanma.”¹⁰⁰ şeklinde tanımlanmıştır. Gönel: “Bir fikri veya mesajı anlaşılabilir kılmak ve muhatabı ikna etmek için doğruluğu herkes tarafından kabul edilen veya edilebilecek bir örnek vermeye irsâl-i mesel veya irâd-ı mesel denir.”¹⁰¹ diyerek farklı bir tanım getirmiştir. Durmuş ise onu: “Şiirde veya nesirde bir fikri, bir görüşü ispat etmek, açıklamak, söze kuvvet ve güzellik katmak amacıyla söz arasında atasözü, vecize, hikmetli sözler, deliller ve misaller getirmektir.”¹⁰² şeklinde tanımlar. Kısacası, söze güç katmak amacıyla bir dize ya da beyitte atasözü veya atasözü niteliğinde özlü söz kullanma sanatına irsâl-i mesel denilebilir.

İrsâl-i meselin atasözü olmadığını atasözü değerinde, doğruluğu herkes tarafından kabul edilen, üzerinde tartışılmayacak kadar açık olan bir söz olduğunu söyleyen araştırmacılar olduğu gibi onun atasözleri kullanılarak yapılan bir söz sanatı olduğunu; irsâlin göndermek, meselin atasözü manasına geldiğini söyleyenler de bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Râdûyânî, Tercümânü’l-Belâğa adlı eserinde irsâl-i meseli atasözü konumunda olan şiire has bir edebî sanat olarak görerek onu: “Şairin bir beyit içinde mesel ve atasözü konumunda hikmetli söz söylemesi”¹⁰³ olarak tanımlamıştır. İbn Ebü’l-İsba‘ ise onu: “Söz sahibinin söz içinde atasözü, hikmet, vecize konumunda

⁹⁹ Muslim, Fedail, 20; Ahmed b. Hanbel, Musned, II, 244, 398

¹⁰⁰ Devellioğlu, 2004, s. 447.

¹⁰¹ Gönel, Hüseyin, Nükte ve Nüktenin Aracı Olan Edebî Sanatlar, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/4 Fall 2011, p. 163-182 s. 177

¹⁰² Durmuş, İsmail, "İrsal-i mesel", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 22, (ed.komisyon), (1.baskı), Türk Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 2000, s. 451.

¹⁰³ Râdûyânî, Tercümânü’l-Belâğa, (nşr. Ahmet Ateş), İstanbul 1949, s. 83’ten aktaran, Durmuş, İsmail, "İrsâl-i mesel", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 22, (1.baskı), Türk Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 2000, s. 451.

bir söz söylemesidir.”¹⁰⁴ biçiminde tanımlamıştır. Tanımlardan yola çıkarak irsâl-i mesel sanatında ortaya konulan sözün sadece atasözü olmadığı atasözü değerinde doğruluğu herkes tarafından kabul gören, üzerinde tartışılmayacak kadar açık sözlerin beyit içerisinde kullanılmasının da irsâl-i mesel sanatı olduğu düşünülebilir.

1.4.5. İrsâl-i Mesel - Mesel İlişkisi

İrsal-i mesel sanatının beyit içerisinde temsîlî teşbîh yoluyla soyut bir yargıyı somutlaştırmak, örneklendirmek, inandırıcılığını arttırmak için kullanılması meseli örneklendirmektedir. İrsâl-i mesel sanatı, temsîlî teşbîh yoluyla soyut bir görüşü somutlaştırmak, örneklendirmek amacıyla kullanılmamışsa mesel olmaz. Kısacası, İrsâl-i mesel sanatının kullanıldığı her yerde meselin olmadığı söylenebilir. Bu husus bir örnekle ifade edilirse daha iyi anlaşılacaktır:

Egerçi ağır olur taş kopduğu yerde

Sitâre var ki ‘akikî eder Yemende ğarîb

(Necâtî Bey Divanı, G. 24/3)

Bu beyitte “Taş düştüğü yerde ağırdır”¹⁰⁵ atasözü kullanıldığından irsâl-i mesel sanatı yapılmıştır. Ancak bu atasözü beyit bağlamında herhangi bir görüşü somutlaştırmak, örneklendirmek veya görüşün inandırıcılığını arttırmak amacıyla kullanılmadığı için mesel değildir.

Yıkıldı zâhidün virdüğü tevbe

Dirîgâ kışda yapu muhkem olmaz

(Necâtî Bey Divanı, G.230/5)

Yukarıdaki beyitte ise zahidin tövbesinin zayıflığı görüşünü örneklendirmek için halk arasında genel kabul gören, “kış aylarında yapılan binaların sağlam olamayacağı” İrsâl-i meseline benzetildiği için ayrıca “mesel” kullanılmıştır.

¹⁰⁴ İbn Ebü'l-İsba‘, Tahrîrüt-Tahbâr, (nşr. Hifnî M.Şeref), Kahire 1383, s. 217’den aktaran Durmuş, İsmail, “İrsâl-i mesel”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 22, (1.baskı), Türk Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 2000, s. 451.

¹⁰⁵ Aksoy, Ömer Asım, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 -Atasözleri Sözlüğü, İnkılâp yayınları, İstanbul 2007, s. 200.

1.4.6. Mısra-ı Berceste - Mesel İlişkisi

Berceste mısra, şairin ürünü olan atasözü değerindeki veciz sözüdür, atasözü değildir. “Kendi bağlamından koparak atasözü gibi işlevler üstlenmeye müsait nitelikteki söze mısra-i berceste denilmektedir.”¹⁰⁶ Atasözü ise, halkın ortak kültürünün ürünü olan genel kabul görmüş sözlerdir. Bu nedenle berceste mısra ile atasözü birbirinden farklı kavramlardır. Mesel ise, hem mısra-ı bercestden hem de atasözünden farklı bir kavramdır. Mısra-ı berceste ve atasözü beyit bağlamından bağımsız ele alındıklarında mesel olmazlar, ancak beyit içerisinde temsîlî teşbîh yoluyla bir fikri örneklendirmek, somutlaştırmak amacıyla kullanılırlarsa mesel olurlar. Tek başına kullanıldıkları vakit mesel oluşturmazlar. Yahya Kemal’in aşağıdaki beyitinde de gördüğümüz gibi berceste mısra ile mesel aynı değildir.

Berceste şi’r başka **mesel** başkadır Kemal
Pesten teranedir nice sözler mesel gibi

“Şair yukarıdaki beyitte berceste şiir ile meseli karşılaştırıyor. Ancak şairin berceste şiirden kastı şiirin bir parçası olan mısradır. Yani berceste mısra ile meselin farklı olduğunu söylemektedir.”¹⁰⁷

1.4.7. Atasözü - Mesel İlişkisi

Kimi araştırmacılar mesel ile atasözünün bir olduğunu söylemektedirler. Ancak yukarıda tafsilatlı bir şekilde değindiğimiz üzere bunların bir olması düşünülemez. Mesel, atasözlerinin veya mısra-ı berceste dediğimiz şairin atasözü değerindeki veciz sözünün kendi bağlamında beyit içerisinde soyut bir fikri, düşünceyi temsîlî teşbîh yoluyla somutlaştırarak inandırıcılığını arttırmak amacıyla kullanılmasıdır. Bu nedenle teşbîh yoluyla bir bağlamda kullanılmayan atasözleri (darb-ı meseller) beyit içerisinde kullanılsa bile mesel oluşturmaz. Her mesel atasözü olmadığı gibi her atasözü de mesel değildir. Bu hususu iki beyitle şöyle örneklendirebiliriz:

¹⁰⁶ Mum, Cafer, Divan Şiirinde Berceste Beyitler, (1.baskı), Mengüceli Yayınları, Malatya 2011, s. 57.

¹⁰⁷ a. g. e.

Derd ile sen de bencileyin kanlar ağla kim

Bugün banaysa yarın efendi sana imiş

(Necâtî Bey Divanı, Mersiye-i Şehzade Sultan Mahmud)

Meyl it gözüm yaşına eyâ serv-i hoş-hırâm

Derler ki eyle iylügi âb-ı revâna at

(Necâtî Bey Divanı, G.33/4)

Yukarıdaki beyitlerde, “**Bugün bana ise yarın sana**”¹⁰⁸ ile “**iyilik et denize at**”¹⁰⁹ atasözleri kullanılmış; ancak bu atasözleri sözün gücünü artırmak, söyleneni somutlaştırmak ve daha anlaşılır kılmak amacıyla beyit bağlamında ilk mısrayı temsîlî teşbîh yoluyla örneklendirmediklerinden beyitlerde atasözü olduğu hâlde mesel yoktur. Sonuç olarak her atasözü mesel olmadığı gibi her mesel de atasözü değildir, denilebilir.

“Mesel” kelimesinin geçtiği her beyitte de mesel getirme sanatı vardır denilemez. Bu beyitlerde “mesel” sözcüğü geçtiği hâlde beyit bağlamında temsîlî teşbîh yoluyla bir fikri ispatlama, somutlama yoluna gitmediğinden mesel getirme sanatı yoktur.

Ey Yûsuf-ı gül-çihre **meseldür** atalardan

Kim düşman için kuyu kazan kaza boyınca

(Necâtî Bey Divanı, G.475/2)

Meseldürür bu ki göz görmese yüz utanmaz

Necâtî’yâ ne ‘aceb nergis ola ger gütâh

(Necâtî Bey Divanı, G.44/7)

Fikr-i sevdâ-yı ser-i zülfün ucından güzelüm

Kıssa-i Leylî-vü-Mecnûna dönübdür **meselüm**

(Necâtî Bey Divanı, G.366/1)

Yukarıdaki beyitlerde geçtiği şekliyle “Bu meseldir, mesel durur, meselim” şeklindeki tabirler sadece “süregelen söz, misal, örnek” anlamlarında kullanılmıştır.

¹⁰⁸ Aksoy, 2007, s. 94.

¹⁰⁹ Aksoy, 2007, s. 153.

1.5. Meselin Özellikleri

Meselin yukarıdaki tanımlarından ve etimolojisinden yola çıkarak meseli diğer söz sanatlarından ayıran temel özelliklerini maddeler hâlinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Her meselin, ilkin hakkında söylendiği aslî hâliyle (mevid) buna benzeyen ve daha sonra ortaya çıkan ikinci hâli (madrib) vardır. Bu sebeple mesel “madribi mevidine benzeyen yaygın özdeyiş” olarak da tarif edilmiştir.

2. Benzerlik ilgisine dayanan mesel öncelikle muayyen bir durum veya hadise için söylenerek doğar, daha sonra insanlar arasında yaygınlaşıp ona benzeyen her durum için söylenir.

3. Bir meseli diğer söz çeşitlerinden ayıran temel vasıflar lafzının kısa, anlamının doğru, aynı zamanda yaygın ve anonim olması, formunun da değişmez, klişe söz niteliğinde bulunmasıdır.

4. Soyut fikirleri somut örnek ve benzetmeyle reddedilmez bir gerçek hâlinde sunarak onları zihinlerde yerleşmesini sağlar.

5. Meselde teşbîhin çok cihetle yapılması, şöhret bulup yaygınlaşması gerekir.

6. Manen sahih, makbul; lâfzen veciz olmalıdır.

7. Mesel, geniş bir hayal ve derin bir araştırma yerine, daha çok hayata dair yerel tecrübeler gerektiren bir üsluptur.

8. Hayali veya soyut şeyleri göz önünde canlandırarak somutlaştırır.

9. Mesel aracılığıyla benzetmenin kendisi için yapıldığı durumu ve olayı muhatabın zihnine yaklaştırıp yerleştirir.

III. BÖLÜM
NECÂTÎ BEY DİVANI'NDA GEÇEN MESELLER

1. NECÂTÎ BEY DİVANI'NDA GEÇEN MESELLER

Verilen bilgiler ışığında Necâtî Bey Divanı'nı baştan sona tarayarak onun 192 yerde mesel kullandığını tespit ettik. Aşağıdaki beyitlerde mesel getirme yöntemi kullanılmış olup koyu yazılış cümleler beyitte geçen meseli örneklendirmektedir.

Yazılmaz her kişinin kıl-ü-kâli

Peçe tutunmaz olmayan cemâli (M.1/19)¹¹⁰

Nesnel Yargı: Güzelliği olmayan peçe ile yüzünü kapatmaz.

Konu: Güzellik, giyim kuşam

Kodum batılları haklar gözetdüm

Tahâllüs gibi alçaklar gözetdüm

Raşad ehli olanlar böyle derler

Ki alçakdan görünür yüce dağlar (N.1/17)

Nesnel Yargı: Dağın yüceliği, büyüklüğü Alçaktan görünür.

Konu: Tabiat

Virür haber-i lâ'lüni bâd-ı ser-i kûyun

Lâbüd getirir Ka'be misâfirleri hurmâ (K.1/4)

Nesnel Yargı: Hacı, misafirlerine Kâbe'den hurma getirir.

Konu: Dini-kültürel ritüel

Demdür ki söze terbiyetünle kemâl ire

Kim tâb-ı âfitâb ile hoş-bûy olur gül-âb (K.3/36)

---

¹¹⁰ Çalışmamızda Ali Nihat Tarlan'ın hazırladığı Necâtî Beg Divan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1963 esas alınmıştır. Kısaltmalarda M "mesnevi" K "kaside", G "gazel"lerin kısaltması olup ilk numara mesnevi, kaside veya gazellere, ikinci numara ise beyit sırasına işaret eder. Ayrıca parantez içerisinde örnek olarak verdiklerimiz atasözleri olup günümüz Türkçesindeki kullanımıyla verilmiştir.

Nesnel Yargı: Gül suyu güneşin parıltısıyla hoş koku verir.

Konu: Tabiat

Cânâ kara saçunla karâr itse ârizun

Gören sanur ki leyle-i Kadr içre turur âb (K.3/40)

Nesnel Yargı: Kadir gecesinde yağmurun (bereket, rahmet) yağdığına inanılır.

Konu: Dini-kültürel ritüel

Cümle insân bir degüldür gel berü ma'nâya bak

Gül virür tasdi'ler def'-i sudâ' eyler gül-âb (K.4/13)

Nesnel Yargı: Gül baş ağrısı yapar, gül suyu ise baş ağrısını giderir.

Konu: Bitkisel Tıp

Zihn-i derrâkûn komamışdur kitâba ihtiyâc

Bî-duhân olsa 'aceb midür güneşde iltihâb (K.4/23)

Nesnel Yargı: Güneşte alev dumansız olmaz.

Konu: Tabiat

Nergis çemende tan mîdur iderse âba meyl

Kaçan ki uykudan dura ister humâr âb (K.5/4)

Nesnel Yargı: Uykudan uyanan sarhoşun canı su ister.

Konu: Sosyal hayat

Lûtfun suy'ile kanda bir olur sehâ ki çün

Âb-ı hayâta benzemez olsa hezâr âb (K.5/15)

Nesnel Yargı: Bin su olsa ab-ı hayata benzemez.

Konu: Mitoloji

Mihr-i ruhun hayâli gözüm yaşın itdi germ
Bildüm ki günden olur imiş tâb-dâr âb (K.5/17)

Nesnel Yargı: Su güneşle ısınır.

Konu: Tabiat

Hatt dâ'ire çekerse ruhun üzre vechi var
Rûz-ı bahârda olmaz inen bî-gubâr âb (K.5/18)

Nesnel Yargı: Bahar ayında sulara toz, toprak karışır.

Konu: Tabiat

Şevk-ı ruhunla sineye sığmaz bu dil şehâ
Tolar bahârda nitekim cûybâr âb (K.5/21)

Nesnel Yargı: Bahar mevsimi dereler su dolar.

Konu: Tabiat

Ahdünde kimse eylesün çarha ilticâ
Dar-ül-emânda olana hâcet degül hisâr (K.6/32)

Nesnel Yargı: Güvenli bölgede bulunanın koruyucu duvara ihtiyacı olmaz.

Konu: Sosyal hayat

Bidâr olun ki derde irişür devâ seher
Âdetdür açılır der-i darü'ş-şifâ seher (K.9/1)

Nesnel Yargı: Hastanenin kapısı seher vakti açılır.

Konu: Sosyal hayat-mekânlarda hayat

Hatt-u-'izâr-ı yâra iki subh olur misâl
Kim biri kâzib ola biri sâdikâ seher (K.9/11)

Nesnel Yargı: Seherlerden biri yalancı, biri doğru olur.

Konu: Tabiat

Bir gün irişe zulmet-i hicrân açukluğa

Gice ne denlü olsa bulur intihâ seher (K.9/13)

Nesnel Yargı: Gece nasıl olursa olsun sonunda seher olur.

Konu: Tabiat

Dünyayı tutmağa sana baht oldu bedraka

Nite ki âfitâba olur pîş-vâ seher (K.9/34)

Nesnel Yargı: Güneş sehere öncü olur.

Konu: Tabiat

Olursa devletünle ne tan baht hem-‘inân

Rûsendür âfitâbdan olmaz cüdâ seher (K.9/45)

Nesnel Yargı: Seher güneşten ayrılmaz.

Konu: Tabiat

Şâhâ Necâtî medhüni kıldı seher-redif

K'olur karîb icâbete ekser du'a seher (K.9/48)

Nesnel Yargı: Seher vakti yapılan duaların geneli kabul görmeye yakındır.

Konu: İnançlar, dini kabuller

Ey serv-i nâz gamzeye öğretme gözlerün

Zinhâr virme mest olıcak türkmana tîğ (K.11/51)

Nesnel Yargı: Sarhoş Türkmen'in eline kılıç verilmez.

Konu: İnançlar, kültürel kabuller

Neyler ki ârzunda senin hatt-ı mûrçe

K'etmez safâ ile heves-i muriyâne tîğ (K.11/55)

Nesnel Yargı: Kılıç parlak, temiz olduğundan pastan hoşlanmaz.

Konu: Kültürel inançlar

İşigünde bilinür her kişinün mikdârı

İşidurüz bunu kim âdemedür Ka'be mihak (K.12/23)

Nesnel Yargı: Her kişinin değeri eşiğinde bilinir.

Konu: Kültürel inançlar

İzz-ü-nâz ehli degül mihnete döyer dime kim

Suya döymekde berâberdür'a şekkerle nemek (K.12/25)

Nesnel Yargı: Suya girdiği vakit şekerle tuz bir birinden ayırt edilmez.

Konu: Tabiat

'Adû kim serd-ü-ser-keşdür ana hışm eylemek hoşdur

Bilürsin tâb-ı ateşdür gülistânı zemistânın (K.13/19)

Nesnel Yargı: Kış mevsiminde gül bahçeleri ateş parıltısına benzer.

Konu: Tabiat-gözlem

Senün rûşen bilün vallâh dağıdur düşmanı her dem

Nitekim mâh-tâb ey meh ezer bağrını kettânun (K.13/38)

Nesnel Yargı: Mehtap, keteni çürütür.

Konu: Tabiat

Yakışur ruhlarının şem'ine pervâne-i dil
Beli dîvâne olur âteşe ekser mâ'il (K.14/10)

Nesnel Yargı: Deliler çoğunlukla ateşe düşkün olur.

Konu: Kültürel inançlar

Hasm gürzün görüben tigüne cân verdügi bu
Kim ecel irse olur her kişi mâya mâyil (K.14/28)

Nesnel Yargı: Ecel vakti gelen her kişinin canı su çeker.

Konu: Sosyal hayat, sağlık ile ilgili bilgi

Pây-i divâruna sürer ruh-i zerdin hûrşid
Yâ'ni kim muhkem olur hâlt olucak kâh ile gil (K.14/33)

Nesnel Yargı: Çamur samanla karışınca sağlam olur.

Konu: Tabiat

Şem'dür terbiyetün dâr-ı cihân bir zındân
Kişi zındânda bî-şem oturmak müşkil (K.14/37)

Nesnel Yargı: Kişinin zindanda mumsuz oturması çok zordur.

Konu: Sosyal hayat-mekânlarda hayat

Eyle redd ağyârı kim dillerde makûl olasın
Başlar üzre yiri vardur itse terk-i hâr gül (K.15/14)

Nesnel Yargı: Dikensiz gülün başlar üzerinde yeri vardır.

Konu: Sosyal hayat

Mevki'inde itdügünçün lûtf-ı mahz olur gazab
Nitekim fasl-ı zemistânda görünür nâr gül (K.15/31)

Nesnel Yargı: Kış mevsiminde ateş gül olarak görünür.

Konu: Tabiat,

Yakdı zillet nârına ben hâki tab' -i âb-dâr

Nitekim her dem gül-âb için yanar nâ-çâr gül (K.15/39)

Nesnel Yargı: gül kaynatılmak suretiyle gülsuyu elde edilir.

Konu: Sosyal hayat

Zîneti eyyâmıdır hatt ile şi'rün söyle kim

Reng-ü-bûy ile olur ârâyiş-i gül-zâr gül (K.15/42)

Nesnel Yargı: Gül, kokusu ve rengi ile çiçek bahçesinin süsü olur.

Konu: Tabiat

Nice cûş itse deniz taşraya salmaz güheri

Sürme hışm ile kapundan beni 'ummân-ı kerem (K.18/29)

Nesnel Yargı: Deniz ne kadar coşkun olsa da cevheri dışarı atmaz.

Konu: Tabiat

Yaraşur devr-i felekde nitekim ay ile gün

Yaraşur dest-i vezâretde mükerrer hâtem (K.19/7)

Nesnel Yargı: Devr-i felekte ay ve güneş birbirine uygun düşer, yaraşır.

Konu: Tabiat

Hat gerekmez safha-i ruhsar-ı gül-fâmunda kim

Görmedük cem' olmamışdur bir yere kîn ile dîn (K.20/24)

Nesnel Yargı: Kin gütme ile din bir yerde beraber olmaz.

Konu: Dinî inanç

Ni'metündür toylayan dünyâyı il bilmez mi kim

Ana karnında ne kanlar yutdı rızık için cenin (K.20/40)

Nesnel Yargı: Cenin anne karnında rızık için nice kanlar yutar.

Konu: Tıp, sağlıkla ilgili

Râstı şimdi anun tab'ındadır lutf-i kelâm

Degme bir deryâda olmaz bellüdür dürr-i semîn (K.20/56)

Nesnel Yargı: Kıymetli cevherler sıradan deryalarda bulunmaz.

Konu: Tabiat

Bir yana cânı kodı gözün bir yana dili

Ya'nî her atıcıya gerek ikişer nişân (K.21/39)

Nesnel Yargı: Her atıcıya iki nişan gerekir.

Konu: Kültürel inançlar

Pervâne gibi bâl-ü-peri kapkara yanmış

Divâne gibi pireheni pâre benefşe (K.22/9)

Nesnel Yargı: Delinin gömleği yurtık olur.

Konu: Sosyal hayat

Düşman alemî gibi gelir şah işigine

Başı aşağa münkesir-ü-kara benefşe (K.22/30)

Nesnel Yargı: Şahın eşiğine düşman sancağı başı eğik gelir.

Konu: Sosyal hayat, savaş ahlakı

Uğrı gibi bağılı getirürler nazaruna

Yire bakuban geydüğyün kara benefşe (K.22/37)

Nesnel Yargı: Hırsızlar kara giyinip yere bakarak yürürler.

Konu: Sosyal hayat, giyim kuşam

Yucaldı bâr-gehün gayrı pâdişehlerden

Ki yucalarda olur menzil-i nigh-bânî (K.25/34)

Nesnel Yargı: Gözcülerin yeri yüksekte olur.

Konu: Sosyal hayat

Bilâd-ı küfri ede feth râyeti nitekim

Meh-i münîr ile açıla leyl-i zulmânî (K.25/40)

Nesnel Yargı: Karanlık gece parlak ay ile aydınlanır.

Konu: Tabiat

Alur gözi ile bakma cihâna kim **güneşün**

Yüzine doğru bakanun gözünden akar yaş (Mersiye-i Sultan Abdullah)

Nesnel Yargı: Güneşin yüzüne doğru bakanın gözünden yaş akar.

Konu: Tabiat, sağlıkla ilgili

Yiğitliğinde hayf ki ol tâze Şehriyâr

**Toprağa düşdi niteki suya düşer şeker (Mersiye-i Şeh-Zâde Sultan Mahmûd-
2/5)**

Nesnel Yargı: Şeker suya düşer.

Konu: Tabia

Diyem cenâbı hazrete yevm-i su'âl eger

Lutf ile rahmet ile kulından cevâb ala

Dünyâ evine konduk oturduk bir iki gün

Lâyık midür kerîme konukdan hisâb ala (3. Kıt'a)

Nesnel Yargı: Ev sahibi misafirden hesap sormaz, hesap sorması yaraşmaz.

Konu: Kültürel inançlar

Ey benüm şî'rüme nazîre diyen

Çıkma râh-ı edebden eyle hazer

Dime kim üşde vezn-ü-kâfiyede

Şî'rüm oldı Necâtî'ye hem-ser

Harfi üç olmağ ile ikisinün

Bir midür filhakîka ayb-ü-hüner (23. Kıt'a)

Nesnel Yargı: Ayıp ve hüner kelimelerinin her ikisi de üç harften oluştuğu hâlde ikisi bir değildir.

Konu: Dil bilgisi

Ne Bilürler hüner nedür bu 'avâm

Hüner anı 'avâma satmakdur

Kim seçer incesini dülbendün

Lutf anı ögetçe sarmakdır (25. Kıt'a)

Nesnel Yargı: Tülbendin incesini kim seçer.(herkes seçebilir.) Seçmek lütuf değil, asıl lütuf onu güzelce sarmaktır.

Konu: Zanaat, el işi

Çerağın vermesin her bezme şu'le

Yanağın olmasın her şahsa manzur

Anunçün Ka'be râcihdir güneşden
Güneş hercâyidir ü Ka'be mestur (29. Kıt'a)

Nesnel Yargı: Kâbe'nin güneşten kıymetli olmasının nedeni güneşin her yerden görünmesi, Kâbe'nin ise örtülü olmasıdır.

Konu: Dini, şahsi görüş

Baş egşeler önümde cihân halkı tan degül
Ey Şehriyâr çün ki hüner-mende arkasın

Mihrâb öninde secdeye varmazdı kimse hiç
Durub hemîşe Ka'beye virmese arkasın (60. Kıt'a)

Nesnel Yargı: Hüner-mend Kâbe'ye arkasını vermezse hiç kimse mihrap önünde onun arkasında secdeye varmaz.

Konu: Dinî -Kültürel ritüel

Öğünmegi yerersin egerçi Necâtîyâ
Umar mısın ki ehl-i cihâda temiz ola

Mısır-i hünerde kendüyi satmak gerek kişi
Yûsuf gibi dilerse ki vara 'azîz ola (79. Kıt'a)

Nesnel Yargı: Yusuf gibi aziz olmak isteyen hüner diyarı Mısır'da kendini satmalı.

Konu: Dinî

Benim hançer-redif eş'ârum ile
Bilindi Pâdişâhun ihtişâmı

Nite kim yılda bir kez halk-ı âlem
Hilâl ile bilür 'id-i sıyâmı (89. Kıt'a)

Nesnel Yargı: İnsanlar yılda bir kez olan ramazan bayramını hilal ile bilir.

Konu: Dinî bilgi

**İşidilür ki uğrular giricek bir eve dünle
Ölü toprağını saçub uyudurlarmış insânı**

Hemânâ yeni şâ'irler geçüb eski olanlardan
Söz alub iledüb mağrûr iderler nice nâ-dânı (90. Kıt'a)

Nesnel Yargı: Hırsızlar gece bir eve girecekleri vakit ölü toprağı saçıp insanı uyuturlarmış.

Konu: Kültürel inançlar, efsane

Gide mi ey seng-dil zülfün hayâli sîneden
Çün bilürsin muhkem olur kâfir etdüğü binâ (G.1/4)

Nesnel Yargı: Kâfirin diktiği bina sağlam olur.

Konu: Kültürel inançlar

Var iken cânâne gönlüm cânâ olmaz âşinâ
Şem'i koyub gayr ile pervâne olmaz âşinâ (G.17/1)

Nesnel Yargı: Pervane mum dışında kimseyle dostluk kurmaz.

Konu: Kültürel inançlar, klişe söz

Cânı yüreklendüren sinemdeki peykânıdır
Kalbi âhen olmayan meydâna olmaz âşinâ (G.17/2)

Nesnel Yargı: Yüreği demirden olmayan meydana girmek cesareti gösteremez.

Konu: Kültürel inançlar

Ey bana sen ağlamakla başa çıkmazsın diyen
Gözi yenmeyen kişi ‘ummâna olmaz âşinâ (G.17/4)

Nesnel Yargı: Gözü kesmeyen kişi denizde yüzemez.

Konu: Kültürel inançlar

Bakmadı benden yana sen mâha uyaldan gönül
İki gün bir kimseye divâne olmaz âşinâ (G.17/5)

Nesnel Yargı: divâne kişi iki gün bir kimseyle birlikte bulunamaz.

Konu: Sosyal hayat

Niçün akşamlarsın ağyâr ile ey bedr-i temâm
Seg bilirsin kim meh-i tâbâna olmaz âşinâ (G.17/6)

Nesnel Yargı: Köpek dolunaydan hoşlanmaz.

Konu: Tabiat

Kısmet-ı bezm-i ezeldür ey Necâtî bilmiş ol
Âşinâ bigâne vü bigâne olmaz âşinâ (G.17/7)

Nesnel Yargı: Elest meclisinde tanışanlar bu dünyada yabancı, birbirlerine yabancı olanlar bu dünyada tanış olamazlar.

Konu: Dinî, kültürel inanç

Yüzün görene irse nola lâ’l-i şeker-hâ
Erzân olur ey şir-dehen Ka’bede hurma (G.18/1)

Nesnel Yargı: Kâbe’de hurma ucuz olur.

Konu: Ekonomik hayat

Zülfün lebe vardı ve gözünden hazeri yok

Havf-ı ‘ases etmeye belî bâdede tersâ (G.18/3)

Nesnel Yargı: Şarap içen Hıristiyan ahlak zabıtasından korkmaz.

Konu: Sosyal hayat

Lâzım degül ruhunda ki zülf-i siyâh ola

Karanlık olmaz ol gice kim anda mâh ola (G.20/1)

Nesnel Yargı: Ayın doğduğu gece karanlık değildir.

Konu: Tabiat

‘Âşık olduğum duyaldan yüzüme bakmaz habîb

Yöresine uğramaz ölümlü bimârun tabîb (G.25/1)

Nesnel Yargı: Ölümlü hastaya doktor uğramaz.

Konu: Sosyal hayat

Za'f ile görünmez oldum kimden umayın visâl

Görmeyicek hastayı kime ‘ilâc eyler tabîb (G.25/7)

Nesnel Yargı: Tabip hastayı görmeden ilaç yazmaz.

Konu: Tıbbi bilgi

Şöhret âfetdür gözet satrenci kim

Şehden ayruğa gelür mi şâh-mât (G.28/3)

Nesnel Yargı: Şâh yenilmeden oyun bitmez.(şâh-mât olmaz.)

Konu: Kültürel bilgi- oyun bilgisi

Bûsen ölünce bana dirlik yeter

Ömre sürer dostum ab-ı hayât (G.28/4)

Nesnel Yargı: Ab-ı hayat ömrü uzatır.

Konu: Mitoloji

Meyl it gözüm yaşına eyâ serv-i hoş-hırâm
Dirler ki eyle iylügi âb-ı revâna at (G.33/4)

Nesnel Yargı: İyilik yap denize at. (İyilik karşılıksız yapılır.)

Konu: Kültürel inançlar- dini inanç

Dilde sırr-ı aşkum sakladuğum ‘ayb eyleme
Olgelmişdür ider keyfiyyetin inkâr mest (G.34/3)

Nesnel Yargı: Sarhoş durumunu inkâr eder.

Konu: Sosyal hayat

Gözlerün ile değışdüm gönlümü bir gamzeye
Aldamak âsân olur çünkim ola ‘ayyâr mest (G.34/4)

Nesnel Yargı: Sarhoş hilekârı aldatmak kolaydır.

Konu: Sosyal hayat

Kan içelden gözleri oldı müselmânlar zebûn
Katı ceng eyler Necâtî olıcak küffâr mest (G.34/5)

Nesnel Yargı: Kâfirler sarhoş olunca katı savaşıır.

Konu: Sosyal hayat- savaş ahlakı

Kim ola kim ide sana yavuz nazar çelebî
Ki kimsene güneşe idemez nazar güstâh (G.44/6)

Nesnel Yargı: Hiç kimse güneşe çıplak gözle bakamaz.

Konu: Tabiat

Mesel dūrūr bu ki göz görmese yüz utanmaz

Necâtî'yâ ne 'aceb nergis ola ger gütâh (G.44/7)

(Göz görmez, yüz utanmaz.)¹¹¹

Nesnel Yargı: Göz görmezse yüz utanmaz.

Konu: Kültürel inanç

Yüzine göredür sözi rakîbün

Yüzi ekşinün olur sözleri serd (G.46/2)

Nesnel Yargı: Yüzü ekşi (somurtkan) olanın sözü kaba, sert olur.

Konu: Sosyal hayat-konuşma adabı

Zibâ ruhundan oldı lebün ey kamer lezîz

Gün germ olunca lâ-cerem olur semer lezîz (G.53/1)

Nesnel Yargı: Sıcak olan günün meyvesi tatlı olur.

Konu: Tabiat

'İşk odıdur ruhunla lebünden safâ viren

Mihrin harâretinden olur gül-şeker lezîz (G.53/2)

Nesnel Yargı: Güneşin hararetiyle gül şekeri tatlı olur.

Konu: Tabiat

Rihlet güninde derdünü dünyâya virmez

Zirâ olur müsâfire zâd-ı sefer lezîz (G.53/3)

Nesnel Yargı: Sefere çıkana yol azığı tatlı gelir.

Konu: Sosyal hayat-yolculuk

---

¹¹¹ İçel, Hatice, "Necâtî Beg Divanı'ndaki Deyimler", TÜBAR-XV, Bahar 2004, s. 177.

Ağladuğımı zülfün ider gülmege bedel
Acı deniz suyunu bulutlar ider lezîz (G.53/4)

Nesnel Yargı: Denizin acı suyunu bulutlar tatlılaştırır.

Konu: Tabiat

Nergislerini ko uyusun gül yüzünde kim
Olur bahâr günleri hâb-ı seher lezîz (G.54/3)

Nesnel Yargı: Baharda sabah uykusu tatlı olur.

Konu: Sosyal hayat-uyku

Şirin-ter eyle mahlâs-ı şî'rün Necâtî' yâ
K'olur ta'âm sonına hâlvâ-yi ter leziz (G.54/6)

Nesnel Yargı: Yemekten sonra taze helva lezzetli olur.

Konu: sosyal hayat-yemek

Aldı sofinün karârın gösterip yüzün rakîb
San ki şeytân hastaya mâ gösterip imân alur (G.55/10)

Nesnel Yargı: Şeytan hastaya su gösterip imanını alır.

Konu: Kültürel inançlar-dini inanç

Cân gider oldı gel seni görsün ko cevri kim
Oruç revâ degüldür iderken kişi sefer (G.58/2)

Nesnel Yargı: Seferi olana oruç farz değildir.

Konu: Dinî inanç

Ben sana hâlüm ağladuğum zahmet olmasun
Bir hasta kim tabîbe gele derdini döker (G.58/3)

Nesnel Yargı: Tabîbe gelen hasta derdini anlatır.

Konu: Sosyal hayat- tıbbi hayat

Mâla mağrur olma ey hâce ki bu dünyâ diyen

Sencileyin nice baykuş uçuran virânedür (G.60/4)

Nesnel Yargı: Baykuşlar virane mekânlarda uçar.

Konu: Tabiat

İncinürse ne ‘aceb zülf-i sanemden soft

Gökdeki kara bulut bilmeze yüküdür dirler (G.72/5)

Nesnel Yargı: Bilmeze gökteki kara bulut yüküdür.

Konu: Sözlü kültür

Sakladum idi gönlümü buldı çıkardı hâl

Zâhir budur ki nokta ile bilinür zamîr (G.77/3)

Nesnel Yargı: Zamir nokta ile bilinir.

Konu: Dilbilgisi kuralı-klişe ifade

Zülf-ü-ruhunda bağılu gönüller dizin dizin

Rûm illerinde nite ki zencîr ile esîr (G.77/4)

Nesnel Yargı: Rum illerinde esirler zincire vurulur

Konu: Sosyal hayat-savaş hayatı

Her dilde arasan bulunur ‘aşkdan eser

Her toprağı ki kazsalar elbette mâ’ çıkar (G.78/7)

Nesnel Yargı: Kazılan her topraktan su çıkar.

Konu: Tabiat

Sunılır sola sâğar sağa tevbe

Belf her bir ilün bir ‘âdeti var (G.86/5)

Nesnel Yargı: Her ilin bir âdeti vardır.

Konu: Kültürel bilgi

Nakş oldu hatın dilde yazukdur **oda yakma**

Şol safhayı kim âyet-i Kur’ân yazılıbdur (G.101/4)

Nesnel Yargı: Üstüne Kur'an âyeti yazılan sahife ateşte yakılmaz.

Konu: Kültürel inançlar- dini inanç

Devr-i ruhunda ‘âşika sun lâ’l-i nâblar

Gül mevsiminde içilür ince şarâblar (G.105/1)

Nesnel Yargı: İnce şaraplar gül mevsiminde içilir.

Konu: Sosyal hayat-içecek

Yüzün anub ağladuğumca visâl özler gönül

Kim bahâr eyyâmının yağmuru bal-ü-yağ olur (G.107/3)

Nesnel Yargı: Bahar günlerinin yağmuru bereketli olur.

Konu: Tabiat

İki ‘âlemde Necâtî sana bir yâr yeter

Ber-murâd olmaz ol iş anda ki server çoğ olur (G.110/6)

(İki baş bir kazanda kaynamaz.)¹¹²

Nesnel Yargı: İki baş bir kazanda kaynamaz.

Konu: Sözlü kültür

---

¹¹²Aksoy, 2007, s. 146.

Gönlüme zülfi gamı güç gelür öğrenmemegin
Bu meseldür ki bulut bilmeze yüküdür dirler (G.111/5)
(Bulut bilmeze yüküdür)¹¹³

Nesnel Yargı: Bulut bilmeze yüküdür.

Konu: Sözlü kültür

Zekân-i yârda vefâ neyler
Ser-nigûn çâh içinde mâ' neyler (G.116/1)

Nesnel Yargı: Tersyüz olmuş kuyuda su bulunmaz.

Konu: Tabiat

Yâr derdiyle ölürken bana şerbet ey hakîm
Şol sudur k'imân için bimâra şeytân 'arz ider (G.119/4)

Nesnel Yargı: Şeytan hastanın imanını almak için ona su verir.

Konu: Kültürel inançlar-dini inanç

Hâlün bulub çıkardı dili sîneden belî
Her kanda ise nokta ile bilinür zamîr (G.140/2)

Nesnel Yargı: Zamir nokta ile bilinir.

Konu: Dilbilgisi kuralı

'Âşıkâ cânından ise vasl-ı cânân tatludur
Cümlesinden derd-mend olana dermân tatludur (G.144/1)

Nesnel Yargı: Dertli olana derman herkesten daha tatlı gelir.

Konu: Sosyal hayat- hasta hayatı

---

¹¹³ Mengi, Mine, "Necâtî'nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, II/1986, (4), ss. 47-56.

Hadd-ü-hattun devridür yanub yakılsun ko gönül
Nev-bahâr-ü-sebzeler vaktinde biryân tatludur (G.144/3)

Nesnel Yargı: Bahar vakti yenilen büryan tatlı olur.

Konu: Sosyal hayat-yemek

Bu meseldür dostum sağ baş yasduğ istemez
Bir zevâli var kapun hûrşîd-i hâver yasanur (G.150/6)
(Sağ (sağlam) baş yastık istemez.)¹¹⁴

Nesnel Yargı: Sağlam baş yastık istemez.

Konu: Sözlü kültür

Hâk-i pâyun üzre düşdügüm sabâdan korkârın
Düzd havfi olıcak tüccâr cevher yasanur (G.150/7)

Nesnel Yargı: Hırsızdan korkan tüccar mücevheri yastık altında saklar.

Konu: Sosyal hayat

Pervâne gerçi handesine şem'un aldanur
Bilmez anı ki çok kişi vakt-i gazab güler (G.153/6)

Nesnel Yargı: Kişi çok öfkelendiği zaman güler.

Konu: Huylar

Yüzünü göstermesün ağyâra zülfün key sakın
Mâr olan şeytâna cennet kapusın derhâl açar (G.162/3)

Nesnel Yargı: Yılan olan, şeytana cennet kapısını açar.

Konu: Mitoloji, dini bilgi

---

¹¹⁴ Aksoy, 2007, s. 189.

Gönül cemâl-i mu'anber-nikâb ile oynar
Hakîr zerreyi gör ki âfitâb ile oynar (G.163/1)

Nesnel Yargı: Zerre güneşle oynar.

Konu: Tabiat

Ruh-u-lebin ko gönül kim **zübâb-ü-pervâne**
Çün ölümü gele şem'-ü-şarâb ile oynar (G.163/5)

Nesnel Yargı: Eceli gelen sinekle kelebek mum ve şarap ile oynar.

Konu: Kültürel bilgi-klişe ifade

Gamunla ahımı görüp rakîb raks eyler
Karanu gicede Şeytân şihâb ile oynar (G.163/6)

Nesnel Yargı: Şeytan karanlık gecede şihab(kayan yıldızlar) ile oynar.

Konu: Mitoloji

Kendüyi ta'rîf idermiş müşg-i ter
Öksüz oğlan göbeğin kendü keser (G.164/1)

Nesnel Yargı: Öksüz oğlan kendi göbeğini kendi keser.

Konu: Sosyal hayat

Gönlüme gâh nestren-ü geh semen gelür
Dervîş ölüsine nice yerden kefen gelür (G.170/1)

Nesnel Yargı: Dervişin ölüsüne çok yerden kefen gelir.

Konu: Kültürel inanç

Güzelde murâd ân olur endâm değüldür
Keyfiyyet olur meyde garaz câm degüldür (G.174/1)

Nesnel Yargı: Şarabın güzelliği kadehinden kaynaklanmaz.

Konu: Sosyal hayat

Lebüne cân-ü-dili hatt-ı semen-bû getürür

Ki meyün sohbetine âdemi kaygu getürür (G.179/1)

Nesnel Yargı: Kaygı, insanı şarabın sohbetine getirir.

Konu: Sosyal hayat-şarap içme

Yüzün görüp sevinenler saçından ağlamasun

Ki tanladan gülen akşama dek güler dirler (G.190/2)

Nesnel Yargı: Şafak vakti gülen akşama kadar güler.

Konu: Kültürel inanç

Ölür isem berü gel yüzünü görüb öleyin

Bahâr günleridür mevsim-i sefer dirler (G.190/4)

Nesnel Yargı: Bahar günleri yolculuk mevsimidir.

Konu: Kültürel inanç

Necâtî ser-hoş olur zâhid olamaz yâran

Meseldürür ki ere bir hüner yiter dirler (G.190/6)

Nesnel Yargı: Ere bir hüner yeter.

Konu: Sözlü kültür, klişe ifade

Yâr hüsnin zikr iderken cenneti anmaz gönül

Söylemez dünyâ sözün şol kimse kim Kur'ân okur (G.196/3)

Nesnel Yargı: Kur'ân okuyan dünya sözü söylemez.

Konu: Dinî inanç

Âyet-i hüsnüni dil hoş vech ile takrîr ider
San ki Yûsuf Sûresini Hazret-i ‘Osmân okur (G.196/4)

Nesnel Yargı: Yusuf sûresini en güzel Hz. Osman okur.

Konu: Kültürel inançlar-dini inanç

Bi-nikâb olma habîbüm görmesün yüzün rakîb
Mushaf açık olıcak dirler anı şeytân okur (G.196/5)

Nesnel Yargı: Mushaf açık kalınca onu şeytan okur.

Konu: Kültürel inançlar-dini inanç

Hem-dem olan gamze-i hun-rîzüne başdan çıkar
Gizlü râzı ‘âşıkun ol türk-i ser-hoşdan çıkar (G.197/1)

Nesnel Yargı: Aşğın gizli sırrını sarhoş Türk'ten öğren.

Konu: Kültürel inançlar

Tâlib-i germiyyet-i ‘ışk olduğum ‘ayb eylemen
Kim fakîr olan sevinür her kaçan kim yaz olur (G.201/3)

Nesnel Yargı: Fakir, yaz mevsiminin gelişine sevinir.

Konu: Sosyal hayat

Aldı sofinün karârın gösterüb yüzün karib
San ki şeytân hastaya su gösterüb imân alır (G.202/3)

Nesnel Yargı: Şeytan hastaya su göstererek onun imanını alır.

Konu: Kültürel inançlar- dinî inanç

Görsem rakîb yüzini artık yerim gamun
Lâbüd ta’âma turşu ile iştiâ gelür (G.203/4)

Nesnel Yargı: Elzem yemeğe turşu ile iştah gelir.

Konu: Sosyal hayat-yemek

Zülf-i dirâz derdini benden sor ey tabîb

Uzun gice belâsını bîmâr yeg bilür (G.204/2)

Nesnel Yargı: Uzun gecelerin belâsını hasta iyi bilir.

Konu: Sosyal hayat-hasta hayatı

Arturmaz âdemîyi meger kim mezâd-ı ‘ışk

Her nesnenün bahâsını bâzâr yeğ bilür (G.204/3)

Nesnel Yargı: Her malın değeri pazarda iyi bilinir.

Konu: Sosyal hayat-ekonomik hayat

İzün tozın sabâ yili satar direm direm

Misk-ü-‘abîr kadrini ‘attâr yeg bilür (G.204/4)

Nesnel Yargı: Misk ile amberin deęerini attar iyi bilir.

Konu: Sosyal hayat-ekonomik hayat

Sineme seng-i cefâ ur kim mahabbet arturur

Dostum darb-ı meseldür lokma şefkat arturur (G.208/1)

Nesnel Yargı: Lokma karın doyurmaz, şefkat arttırır.

Konu: Sözlü kültür

Habîb ‘âşıkâ cevri itmese habîb olmaz

Tabîb nicesin öldürmese tabîb olmaz (G.221/1)

Nesnel Yargı: Tabip nicesini öldürmeyene kadar gerçek tabip olmaz.

Konu: Sosyal hayat- tabip hayatı

Gözüm yaşından umardum kapun tavâf itmek
Velî çok akçelü olur ki hac nasîb olmaz (G.221/2)

Nesnel Yargı: Nice zengin vardır ki hacca gitmek onlara nasip olmaz.

Konu: Sosyal hayat- dinî hayat-kültürel ritüel

Şevk-i ruhsârunla dil zülf-i dü-tâdan korkmaz
Ârzû-yi genc idenler ejdehâdan korkmaz (G.225/1)

Nesnel Yargı: Hazine peşinde olanlar ejderhadan korkmaz.

Konu: Mitoloji

Eydünüz ‘uşşâkı zâhid nâr ile korkutmasun
‘Ârif olan irteye kalan belâdan korkmaz (G.225/2)

Nesnel Yargı: Arifler ertesi gün gelen beladan korkmaz.

Konu: Sosyal hayat-arifler hayatı

‘İşk elinden ‘akl ‘âciz olduğIn ‘ayb eylemen
Bir ra’iyyet var mıdur kim pâdişâdan korkmaz (G.225/3)

Nesnel Yargı: Padişahın tebaasında olup da ondan korkmayan yoktur.

Konu: Sosyal hayat

Rihlet eyyâmında ğamdan incine sanma beni
Korkulu yollarda kişi âşinâdan korkmaz (G.225/4)

Nesnel Yargı: Kişi korkulu yollarda tanıdıklardan korkmaz.

Konu: Sosyal hayat

Havf ider sanma mahâllende Necâtî'den rakîb
Pâdişâhum bellüdür kîm seg gedâdan korkmaz (G.225/8)

Nesnel Yargı: Köpek dilenciden korkmaz.

Konu: Sosyal hayat

Yıkıldı zâhidün virdüğü tevbe

Dirîgâ kışda yapu muhkem olmaz (G.230/5)

Nesnel Yargı: Kışın yapılan bina sağlam olmaz.

Konu: Sosyal hayâ-mesken

Ser-i kûyûnda koma hecr harâmîsini kim

Kullara emn-ü-emân ile olur şart-ı Hicâz (G.235/3)

Nesnel Yargı: Kullara Hicaz şartı emniyetle olur.

Konu: Kültürel hayat- dinî ritüel

Kapuna secde iderken anarın cenneti ben

Unutulmuşları zirâ getirür kalbe namâz (G.235/5)

Nesnel Yargı: Namaz unutulmuş şeyleri hatırlatır.

Konu: Kültürel inanç- dinî ritüel

Bir iki yüzü karalar n'ola öğerse seni

Ki zer mihaksiz olamaz çerâğ zulmetsiz (G.238/2)

Nesnel Yargı: Kandil çerağsız altın mihenksiz olamaz.

Konu: Sosyal hayat-ekonomi

Gönlüm ol zülf-i dil-âver key kati etti zebûn

İki kâfirden egerçi bir müselmân ağlamaz (G.240/6)

Nesnel Yargı: Bir Müslüman iki kâfire bedeldir.

Konu: Kültürel inanç- dinî bilgi

Nâle kıl kim alasin nâ-merd dünyâda murâd
Ana süd virmez Necâtî tâ kim oğlan ağlamaz (G.240/7)
(Ağlamayan çocuğa meme vermezler.)¹¹⁵

Nesnel Yargı: Ağlamayan çocuğa mama verilmez.

Konu: Sözlü kültür

Yüzün gül-zârına sünbül saçun saç kim nikâb olmaz
Çerâğ-ı meclis-efrûza zalâm-ı şeb hicâb olmaz (G.244/1)

Nesnel Yargı: Meclisi aydınlatan kandili gecenin karanlığı perdeleyemez.

Konu: Sosyal hayat-mekânlar

Gidersün ko kara zülfün sabâ yili yanağından
Ki nev-rûz olcak dirler güneş üzre sehâb olmaz (G.244/2)

Nesnel Yargı: Nevruzda güneşin üzerinde bulut olmaz.

Konu: Tabiat

Gam-ı mihnetle yanardım hatuna tâbi' olmasam
Ne şübhe yanar odlara şu kim ehl-i kitâb olmaz (G.244/3)

Nesnel Yargı: Allah'ın gönderdiği kitaplara inanmayan cehenneme girer.

Konu: Kültürel inanç-dini bilgi

Hidâyet nurına mâni' degüldür câm-ı yâkûtî
Ki sırça hâ'il-i ferr-i zıyâ-yi âfitâb olmaz (G.244/4)

Nesnel Yargı: Sırça güneş ışığının parlaklığını gizleyemez.

Konu: Tabiat

---

¹¹⁵ Aksoy, 2007, s. 57.

Didüm yolunda ey dil-ber ne çok âşıklarun ölmüş
Didi kim Ka’be yolında ölenlere hisâb olmaz (G.244/6)

Nesnel Yargı: Kâbe yolunda ölenler hesaba çekilmez.

Konu: Kültürel inanç-dini bilgi

Tutubdur zülfün ucundan cemâlünle cihân âteş
Geceyle olıcak halka kati eyler ziyân âteş (G.250/1)

Nesnel Yargı: Gece çıkan yangın halka daha çok zarar verir.

Konu: Tabiat

‘Aceb midür nasîhat eyledükce inlese gönlüm
Bilürsin üstüne su serpseler eyler figân âteş (G.250/2)

Nesnel Yargı: Üstüne su serpilene ateş ses çıkarır.

Konu: Tabiat

Beni senden soğutmağa sevâdın ekşidür nâsîh
Bilür kim sirke ile yig söyünür bî-gümân âteş (G.250/6)

Nesnel Yargı: Ateş sirkeyle daha iyi söndürülür.

Konu: Tabiat

Necâtî gönlini her dem ider bir lâle-ruh yağmâ
Sanasın Bursa şehridür ki yakar her zemân âteş (G.250/7)

Nesnel Yargı: Ateş her zaman Bursa şehrini yakmıştır.

Konu: Sosyal hayat-mekân

N’ola benden kapuna var ise yerden gökçe fark
Olmaz ey Mısır-ı Melâhat âşıkâ Bagdâd ırağ (G.264/5)

(Aşık Bağdat uzak değil.)¹¹⁶

Nesnel Yargı: Aşığa Bağdat uzak değil.

Konu: Sözlü kültür

Benüm sevüm ne virür sende himmet olmayıcak

Neye yarar iki başdan mahabbet olmayıcak (G.275/1)

(Muhabbet iki baştan olur.)¹¹⁷

Nesnel Yargı: Muhabbet iki baştan olur

Konu: Sözlü kültür

Dil sevinür yanağunda hat-ı hoş-bû olucak

Uğrımın günü doğar ay karanu olıcak (G.278/1)

Nesnel Yargı: Karanlık olunca hırsızın günü doğar.

Konu: Sosyal hayat

Hâk-i kûyun var iken cennet anılmak sanemâ

Şuna benzer ki teyemmüm ideler su olıcak (G.278/3)

Nesnel Yargı: Su varken teyemmüm edilmez.

Konu: Kültürel inançlar-dini ritüel

Âşık olalı ga-u-gussa durur hep yidüğüm

Ki muhâlif yimek ister kişi sayru olıcak (G.278/4)

Nesnel Yargı: Hastalar hep aksi şeyler yemek ister.

Konu: Sosyal hayat-yemek

---

¹¹⁶ Aksoy, 2007, s. 72.

¹¹⁷ Aksoy, 2007, s. 178.

Gül ruhlarının şevki yaşum kana boyadı
Olur, çü bahâr irse sularda bulanıkluk (G.280/4)

Nesnel Yargı: Bahar ayında sular bulanık olur.

Konu: Tabiat

Birdür ey dervîş ecel çengâline bay-ü-gedâ
Kim berâberdür suya döymekte şekerle nemek (G.316/6)

Nesnel Yargı: Şekerle tuz suda eriyince suyla aynı görünür, suda kaybolur.

Konu: Tabiat

Kuyûna varub rakîb ölmek dilermiş dostum
Ne domuz kurban olur ne de cennete girer eşek (G.327/4)

Nesnel Yargı: Domuzdan kurban olmaz, eşek cennete girmez.

Konu: Kültürel inanç-dini bilgi

Ol günden irse tir-i gam olma dilâ melûl
Gökden ne yağdı kim anı yer itmedi kabûl (G.329/1)
(Gokten ne yağdı da (yağar ki) yer kabul etmedi (etmesin?))¹¹⁸

Nesnel Yargı: Gökten yağan şeyleri yer kabul eder.

Konu: Sözlü kültür

Dil-dâra senden olur ise bu'd-i maşrı kayn
Sa'y it gönül ki 'âşika Bağdâd irak degül (G.335/2)
(Aşika Bağdat uzak değil.)¹¹⁹

Nesnel Yargı: Aşığa Bağdat uzak değil.

Konu: Sözlü kültür

---

¹¹⁸Aksoy, 2007, s. 132.

¹¹⁹Aksoy, 2007, s. 72.

Hâlün cefâyı hûşe-i zülfünden öğrenür
Üzüme göre kararur ey bî-vefâ üzüm (G.360/5)
(Üzüm üzüme baka baka kararır.)¹²⁰

Nesnel Yargı: Üzüm üzüme baka baka kararır.
Konu: Sözlü kültür

Güzel görünür ırakdan görünse her nesne
Anun için güneşi rûy-i yâra benzettüm (G.370/5)

Nesnel Yargı: Her nesne uzaktan güzel görünür.
Konu: Tabiat

Cüdâ olmadı sinenden Necâtî nefis-î emmâre
Bu rûşen oldu kim kâfir ebed çıkmaz cehennemden (G.392/7)

Nesnel Yargı: Kâfirler cehennemde ebedi kalacaktır.
Konu: Kültürel inançlar-dinî bilgi

Zülf-ü-ruhsârun ırakdan görünür bana yakın
Nite kim giceyle âteş şöyle kim gündüz duhân (G.406/3)

Nesnel Yargı: Geceyle ateş, gündüzle duman gibidir.
Konu: Tabiat

Gerçi gül-zâr-ı cihânda gül olur hâra yakın
Hak ırağ eylesün andan k'ola ağyâra yakın (G.415/1)
(Gül dikensiz olmaz)¹²¹

Nesnel Yargı: gül dikensiz olmaz.
Konu: Sözlü kültür

---

¹²⁰ Aksoy, 2007, s. 206.

¹²¹ Aksoy, 2007, s.134.

Hâll olmaz imiş medresede müşkili ‘ışkun
Ma'lûmdürür mes'ele gâlib ‘ulemâya (G.444/3)

Nesnel Yargı: Ulema bütün meselelerden galip çıkar.

Konu: Sosyal hayat - Eğitim

İkide bir cefâ elin uzatma bu dile
Kim tıfl olan iyü degül oynamağ od ile (G.445/1)

Nesnel Yargı: Çocuğun ateşle oynaması iyi değildir.

Konu: Sosyal hayat

Zülfün kohusu ile olur mu'teber nesîm
Mergûb olur müsâfir olan armağan ile (G.448/2)

Nesnel Yargı: Misafir armağan ile değer kazanır.

Konu: Sosyal hayat

Gönlümi ber-dâr idersen benlerünle zülfe sal
Suçluyı âdet budur kim asdururlar kâfere (G.449/6)

Nesnel Yargı: Suçlu kişi kâfire astırılır.

Konu: Kültürel inançlar-ceza

Dil beydakını eyledi ruh ile mât
Satranc oynamak güc imiş pâdişâh ile (G.453/6)

Nesnel Yargı: Padişah ile santranç oynamak güçtür.

Konu: Kültürel inançlar-oyun

Kûyuna gelmek ile ‘âşık dirilmesün rakîb
Hâcî olmaz bellüdü varmağ ile har Ka'beye (G.456/5)

(Kâbe'ye gitmekle hacı olunmaz.)¹²²

Nesnel Yargı: Kabeye gitmekle hacı olunmaz.

Konu: Sözlü kültür

Sen yanundan sürdüğünce ben eşigün gözlerem

Kim gider âdetdürür ma'zûl olanlar Ka'beye (G.456/6)

Nesnel Yargı: Azledilmişlerin, kovulmuşların Kâbe'ye gitmesi adettendir.

Konu: Kültürel inançlar-dini ritüel

‘Âşık-ı sâdık isen bakma bu dünyâ yüzine

Ki hü mâ-himmet olan konmaya murdâr olana (G.459/4)

Nesnel Yargı: Hü mâ himmetli olan pis olana konmaz.

Konu: Kültürel inançlar

Sabr hadden geçdi nola lâ'lüne diş bilesem

Acıduğundan kıyar her kişi tatlu cânına (G.485/4)

Nesnel Yargı: Canına kıyan kişiler acılarından kıyarlar.

Konu: Sosyal hayat-ölüm

Diş biler gönlüm leb-i yâkût-ı cânân hakkına

Nitekim ider fakih olan tama' cân hakkına (G.486/1)

Nesnel Yargı: Fakih(kadı) olan cana tama eder(cana kıyar).

Konu: Sosyal hayat-ölüm

---

¹²² İçel, 2004, s. 177.

Mümkin midür ki hoş gele zühhâda ehl-i ‘ışk
Olmış midur ki mest ola huş-yâra yaraya (G.498/6)

Nesnel Yargı: Sarhoş olan ayıklar tarafından hoş görülmez.

Konu: Sosyal hayat

Yüzünü gördi Necâtî yapıştı ‘ışka belî
Kişi seherden el vurmak gerekdürür işe (G.507/8)

Nesnel Yargı: Seherden işe başlamak gerekir.

Konu: Sosyal hayat-iş

Açılma ey sanem ki cihân secde-gâhıdır
Ka’be hemîşe olduğu için hicâb ile (G.510/5)

Nesnel Yargı: Kâbe örtülü olduğu için cihanın secde gahıdır.

Konu: Kültürel inançlar-dini ritüel

Unutuldu sana cânlar verdüğüm yâd olmadı
Gerçi dirler dostum varın viren yâd olmadı (G.565/1)

Nesnel Yargı: Varlığını veren anılmadı derler.

Konu: Sosyal hayat

Şevk-i ruhu döndürdi seyl-âb yaşum kana
San tâze bahâr irdi ırmağı bulandurdu (G.576/5)

Nesnel Yargı: Bahar ayı ırmağı bulandırır.

Konu: Tabiat

Rakîb ağladuğına rahm olurdu
İt islandukca murdâr olmayaydı (G.582/4)

Nesnel Yargı: Köpek ısladıkça necaseti artar.

Konu: Kültürel inançlar-dinî bilgi

Hâkilerüz biz özlerüz ol serv-kâmeti

K'ehl-i kubûr cân gibi ister kıyâmeti (G.589/1)

Nesnel Yargı: Kabir ehli kıyamete kavuşmayı candan ister.

Konu: Kültürel inançlar-dinî bilgi

Eksüklüğün bilenler olur 'âkıbet temâm

İrişdürür tabîbe kişiyi sekâmeti (G.589/5)

Nesnel Yargı: Kişiyi tabibe götüren hastalığıdır.

Konu: Sosyal hayat-hastalık

Dalaşur diyu beni yâra yavuzlama rakîb

Ki iyi olmaz inen kapuda itün yavaşı (G.590/6)

Nesnel Yargı: İnen kapıda itin yavaşı iyi olmaz.

Konu: Sosyal hayat

Didüm hüsnün berâtında nedür zülf-i siyâh egri

Didi bu Rumdur dervîş olur tevki'-i şâh egri (G.597/1)

Nesnel Yargı: Rum diyarında padişahın tuğrası eğri olur.

Konu: Siyasi hayat

Benüm serv-i ser-efrâzum rakîbün yanına varma

Elif kim ulaşa lâma olur bî-iştibâh egri (G.597/4)

Nesnel Yargı: «Elif» harfi «lâm» harfiyle yazılınca eğri olur.

Konu: İmla bilgisi

Boyun şimşâdını ayru görürmiş servden nergis
Biri iki görür lâbüd şu kim eder nigâh egri (G.597/7)

Nesnel Yargı: Eğri bakan (şaşı gözlü) bir sayısını iki olarak görür.

Konu: Tabiat

Kaşun olmasa mihrâbı ne assı zühd-ü-takvîden
Yıklamak yegdür ol mescid ki ola kible-gâh egri (G.597/8)

Nesnel Yargı: Kiblesi eğri olan mescidin yıkılması daha iyidir.

Konu: Kültürel inançlar-dini ritüel

Nitekim bârân olıcak zerreye olmaz vücûd
Ey güneş eşkim dem-â-dem itdi nâ-peydâ beni (G.598/5)

Nesnel Yargı: Yağmur yağınca zerre vücuda gelmez.

Konu: Tabiat

Ne garaz eyleye ‘uşşak visâlün var iken
Ne murâd eyleye bîmâr devâdan ğayrı (G.599/5)

Nesnel Yargı: Hasta iyileşmekten başka bir şey istemez.

Konu: Sosyal hayat-hasta

Haşra dek saklayayın mihr-i ruhun sînemde
Çürümezmiş hele toprakda Kur’ân ehli (G.619/5)

Nesnel Yargı: Kur’ân ehli olanlar toprakta çürümez.

Konu: Kültürel inançlar-dini inanç

Kâkül-i müşğîni birdür ârız-ı gül-fâm iki
Nitekim ‘âdetdür olur kadr bir bayram iki (G.622/1)

Nesnel Yargı: Kadir Gecesinde bir, bayramın iki oluşu adettendir.

Konu: Kültürel inançlar-dini ritüel

Ölmege iverin ki görem âsitânunu

Cennette görür imiş ölenler makâmını (G.627/4)

Nesnel Yargı: Ölenler cennetteki makamlarını görür.

Konu: Kültürel inanç-dini inanç

Sen turub sûfi yüzün ekşitdüğünden kime ne

Acıdur bî-çâre yavuz sirke kendü kabını (G.632/6)

(Keskin sirke kabına (küpüne) zarar(-dır))¹²³

Nesnel Yargı: Keskin sirke küpüne zarar verir.

Konu: Sözlü kültür

Vâ'iz sözine isteyen elbette 'ilâcı

Mey nûş idegörsün ki basar acıyı acı (G.640/2)

(Acı acıyı keser. (bastırır))¹²⁴

Nesnel Yargı: Acı acıyı keser.

Konu: Sözlü kültür

Sen gelmeyince mâhum mahv olmaz âteş-i dil

Haşr olmayınca şâhum söyünmez er çerağı (G.643/2)

Nesnel Yargı: Kıyamet kopmayınca er kişinin ocağı sönmez.

Konu: Kültürel inanç

---

¹²³ Aksoy, 2007, s. 163.

¹²⁴ Aksoy, 2007, s. 49.

Necâtî Bey, bu mesellerin bir kısmını atasözleriyle diğerlerini de veciz sözlerle oluşturmuştur. (G.44/7), (G.110/6), (G.111/5), (G.150/6), (G.240/7), (G.264/5), (G.275/1), (G.329/1), (G.335/2), (G.360/5), (G.415/1), (G.632/6), (G.643/2) numaralı beyitlerde geçen meseller atasözüdür. Bunların dışındaki beyitlerde kullanılan meseller ise Necâtî Bey'in kendisine ait olan ya da halk arasında bilinip kullanılmakla birlikte atasözü niteliği taşımayan veciz sözlerdir. Bu sözlerden hangilerinin Necâtî Bey'e ait olduğu bilinmemektedir. Önemli bir kısmı toplum hayatındaki çeşitli inanışları, davranış ve gelenekleri yansıtmaktadır.

Necâtî Bey, mesel olarak kullandığı sözlerin çoğunu kültürel inançlardan, tabiattan ve sosyal hayattan seçmiştir. Bu durum onun iyi bir gözlemci olduğunu, ayrıca halkla iç içe bir hayat yaşadığını ve onların kültüründen, gelenek ve göreneklerinden haberdar olduğunu göstermektedir. Necâtî Bey, halktan kopuk bir şair değil; aksine halkla iç içe yaşayan ve sözlü geleneğe ait unsurları eserlerinde yoğun olarak kullanan, halkın duygu ve düşüncelerini sade ve anlaşılır bir üslûpla dile getiren bir şahsiyettir.

Necâtî Bey, şiirlerinde, nesnel yargı içermesi nedeniyle herkes tarafından kabul gören meselleri kullanarak görüşlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlama yoluna gitmiştir. Bu sıra dışı üslûbu sayesinde halk tarafından kolaylıkla benimsenmiş ve şiirleri yüzyıllar boyu okunagelmıştır.

SONUÇ

Meselin tanımı, etimolojisi ve diğer söz sanatlarıyla ilişkisi ve Necâtî Bey Divanı'nın mesel açısından incelenmesini ihtiva eden bu çalışmamızdan özet olarak şu sonuçlar elde edilmiştir:

1. Çalışmamızda “mesel” kavramını ele alarak kavramı, gerek lügatlerde gerekse belâgat kitaplarındaki kullanımlarıyla inceleyerek onun tanımı, anlam çerçevesi ve özelliklerini ortaya koyduk. Bunun için kavramın Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerif gibi edebiyata da kaynaklık eden ilk dönem kaynaklarda nasıl kullanıldığı üzerinde durarak meselin anlam serüvenini tespit etmeye çalıştık.

2. Teşbîh, temsîlî teşbîh, irsâl-i mesel, mısra-ı berceste sanatlarını ve atasözünü belâgat kitaplarında araştırarak bu sanatlarla ilgili yapılmış tanım, tasnif ve değerlendirmeleri bir araya getirerek bunların meselle ilişkisini ortaya koyduk.

3. Atasözü olsun veya olmasın mesel olarak gösterilen sözlerin de nasıl bir bağlamda kullanıldığı ve hangi edebî sanatların yapılmasına aracılık ettiği konusu da araştırılmaya muhtaç görünmekteydi. Bu çalışmayla meselin ne olduğunu ve diğer söz sanatlarından farkını ortaya koyduk.

4. Divan edebiyatında mesel kavramını ve bir divanı mesel açısından inceleyen müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmamız, sözü edilen çerçevede bir divan üzerinde yapılmış ilk çalışma olduğundan tezimizin gerek edebiyat tarihi gerekse belâgat açısından literatüre önemli katkılar sağlayacağı kanaatindeyiz.

5. Necâtî Bey'in gerek hayatı gerekse üslûbu hakkında bilgi veren tezkireler ve diğer biyografik kaynakların tamamı, onun “mesel söyleme” özelliği üzerinde dururlar. Mesel söyleme, onun en çok vurgulanan özelliğidir. Necâtî Bey'in divanında yaptığımız incelemeler sonucunda 192 yerde mesel kullandığını belirledik. Böylece divan edebiyatında mesel söyleme yöntemini en çok kullanan şair olduğunu ispatladığımız kanaatindeyiz.

6. Mesel kavramının bir edebiyat terimi olarak neye karşılık geldiğini, gelenek içinde nasıl bir gelişim seyri izlediğini, en fazla hangi edebî sanatlarla ilişkili olduğunu

ortaya koyarak Necâtî Bey'in edebî şahsiyetinde ne kadar yer aldığını ve nasıl uygulandığını inceleyip bilim âlemine sunduğumuz kanaatindeyiz.

7. Necâtî Bey Divanı'nı tarayarak 192 yerde bulduğumuz mesel örneklerinden on üç tanesinin atasözü olduğunu tespit ettik. Mesel olarak kullanılan diğer sözlerin ise Necâtî Bey'in kendisi tarafından söylenmiş sözler olduğunu düşünüyoruz. Bunların arasında, kendi döneminde var olmakla beraber günümüze kadar varlığını sürdürememiş atasözlerinin bulunması da ihtimal dâhilindedir.

8. Tezkire yazarlarının deyimiyle kendisine gelinceye kadar İran edebiyatından pek de farklı bir özellik göstermeyen Türk şiirine; halk ağzındaki deyimleri, atasözlerini, meselleri ve mahâlli özellikleri sokarak muhteva yönünden ona bir yenilik getiren Necâtî Bey'in Türk diline getirdiği bu yenilikleri ve kültürü tezimizle ortaya çıkarıp tanıtarak tezimizin Türk dilinin ve kültürünün korunması hususunda insanlara bilinç ve duyarlılık sağlayacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Ahmed Emin, Fecru'l-İslam, 10. bsk. Daru'l-kitab el-Arabî, Beyrut, 1969, s. 64'ten aktaran Uysal, Muhittin, Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler), Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, (23), 73-105.
- Aksoy, M. "XVI. Yüzyıl Şu'arâ Tezkireleri İle Necâtî'nin Şiirlerine Göre Anadolu Türk Edebî Dilinin Gelişiminde Devim ve Atasözü Kullanımı", SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2007, (16), 141-161.
- Aksoy, Ömer Asım, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 - Atasözleri Sözlüğü, (1.baskı), İnkılâp yayınları, İstanbul 2007.
- Babacan, İsrail, "Necâtî'nin Gazellerinde Kullanılan Kimi Somutlayıcı Anlatım Yolları", Turkish Studies, 5/3 Summer 2010, 843-854.
- Babacan, İsrail, Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum-Garîbî Tezkiresi, (1.baskı), Ankara Vizyon Yayınevi, Ankara 2010.
- Bayraklı, Bayraktar, İslâm'da Eğitim, (3.baskı), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 206'dan aktaran, Mehmet Şanver, Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi, (2.baskı), Pınar Yayınları, İstanbul 2004.
- Bozkaplan, Şerif Ali, Necâtî Bey'in Türkçesi, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/1Winter 2011, p. 169-184.
- Canım, Rıdvan, Latîfî Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ, AKM Yayınları, Ankara 2000.
- Çavuşoğlu, Mehmet, Necâtî Bey Divanı'nın Tahlili, (1.baskı), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.
- Çavuşoğlu, Mehmet, Necâtî Bey Divanı, Seçmeler, (1.baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

- Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca –Türkçe Ansiklopedik Lügat, (21.baskı), Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2004.
- Durmuş, İsmail, "mesel", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 29, (ed. komisyon) , (1.baskı), Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004.
- Durmuş, İsmail, "İrsâl-i mesel", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 22, (ed. komisyon), (1.baskı),Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.
- Ebû Hilâl el-Askerî, Cemheretü'l-emsâl, Kahire 1964, s.11'den aktaran, Durmuş, İsmail, "mesel", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 29, (ed. komisyon), (1.baskı), Türk Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 2004.
- Ebu'ş-Şeyh, Kitabu'l-emsal fi'l-hadis en-nebevi, c. I, s. 10'dan 701'den aktaran Uysal, Muhittin, Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler), Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, (23), 73-105.
- Edirneli Sehî, Tezkire-i Sehî, istanbul 1325/1908, Kitâbhâne-i Âmed.
- Eren, Şadi, Kuran'da Teşbîh ve Temsiller,(1.baskı), Işık Yayınları, İstanbul 1995.
- Eren, Şadi, Mesnevi'de Temsîlî Anlatım, (1.Baskı), Moralite Yayınları, İstanbul 2008.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki, Divan Şiiri 1, (1.Baskı), Say Yayınları, İstanbul 1994.
- Güfta, Hüseyin, Necâtî Bey Divanı'nda "Sevgili" ve "Âşık"a Dair İnce Hayaller
- Gönel, Hüseyin, Nükte ve Nüktenin Aracı Olan Edebî Sanatlar, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/4 Fall 2011, p.163-182.
- Hatîb el- Kazvînî, Telhîs ve Tercümesi (Kur'an'ın Eşsiz Belâgatı), çev. Mustafa Kılıçlı, Nevzat H.Yanık, Sadi Çögenli, (1.baskı), Huzur Yayınları, İstanbul 2006.
- İpekten, Hâluk, Divan Edebiyatında Edebî Muhitler, (1.baskı), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.

İbn-i Rüşd, Felsefe - Din İlişkileri (Haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul 1985, s. 35'ten aktaran Mehmet Şanver, Kur'ân'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi, (2.baskı), Pınar Yayınları, İstanbul 2004.

İbn Ebü'l-İsba', Tahrîrüt-Tahbâr, (nşr. Hifnî M.Şeref), Kahire 1383, s. 217'den aktaran Durmuş, İsmail, "İrsâl-i mesel", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 22, (ed. komisyon) (1.baskı), Türk Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 2000.

İçel, Hatice, "Necâtî Beg Divanı'ndaki Deyimler", TÜBAR-XV, Bahar 2004, 175-230

İncil, (1.baskı), Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2012.

İsen, Mustafa, Latîfî Tezkiresi, (1.baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

İsen, Mustafa, Kühnü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı, Ankara 1994.

Kandemir, M.Yaşar, "mesel", TDV İslami Ansiklopedisi, C. 29, (ed.komisyon) (1.baskı), Türk Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 2004.

Kalkan, Ahmet, Emsalu'l Kur'ân/Kur'ân'daki Meseller, Misaller, <<http://www.ahmedkalkan.com.tr>> 01.04.2016.

Kılıç, Filiz, Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ, Doktora Tezi, GÜSBE, Ankara 1994.

Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü's-şuarâ, (2.baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

Kutluk, İbrahim, Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şu'arâ, C. II. TTK Basımevi, Ankara 1989.

Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meali, (1.baskı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998.

Latîfî, Tezkire-i Latîfî, Safi Mad. İstanbul 1314.

Mazıoğlu, Hasibe, "Necâtî'nin Türk Dili ve Edebiyatının Gelişmesindeki Yeri", Türk Dili, X/1961(114), 366-369.

- Mengi, Mine, "Necâti'nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, II/1986, (4), 47-56.
- Mum, Cafer, Divan Şiirinde Berceste Beyitler, (1.baskı), Mengüceli Yayınları, Malatya 2011.
- Mutçalı, Serdar, Arapça-Türkçe Sözlük, (1.baskı), Dağarcık Yayınları, İstanbul 2015.
- Münavi, Feyzû'l- Kadir, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye Yayınları, Beyrut 2009.
- Ömer Ziyaüddin ed-Dağistani, Muhtasar Sahihi Buhari, çev. Harun Yıldırım, (1.baskı), Sağlam Yayınevi, İstanbul 2014.
- Pektaş, Mehmet, Latîfi Tezkiresinde Edebî Sanatlar ve Edebî Sanatlarla İlgili Değerlendirmeler, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Summer 2012, p. 2157-2175.
- Râgıb el-İsfahani, müfredat/Kur'ân Kavramları Sözlüğü, çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, (3.baskı), Çıra Yayınları, Ankara 2012.
- Râgıb el-İsfahani, el-Huseyin b. Muhammed, el-Mufredat fi ğaribi'l-Kur'an, Mısır, ty. s. 701'den aktaran Uysal, Muhittin, Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler), Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, (23), 73-105.
- Râdüyânî, Tercümânü'l-Belâğa, (nşr. Ahmet Ateş), İstanbul 1949, s. 83'ten aktaran, Durmuş, İsmail, "İrsâl-i mesel", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 22, (1.baskı), Türk Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 2000.
- Sahih-i Müslim Muhtasarı, (1.baskı), Hüner Yayınları, Konya 2013.
- Sarı, Mehmet, Divan Şiirinde Örnekleme Yoluyla Anlatım, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/2 Spring 2011, TURKEY, p. 837-850.
- Sarı, Mevlüt, Arapça-Türkçe Talebe Lügatı, (5.baskı), İpek Yayınları, İstanbul 2011.

- Şanver, Mehmet, Kur'ân'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi, (2.baskı), Pınar Yayınları, İstanbul 2004.
- Şemseddin Sami, Kamus-i Türkî, (1.baskı), Şifa Yayınları, İstanbul 2015.
- Tarlan, Ali Nihat, Necâtî Beg Divanı, (1.baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1963.
- Tarlan, Ali Nihat, Necâtî Beg Divanı, (1.baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 1992.
- Taşköprülü-zade, Ahmed b. Mustafa, Miftahus-sa'ade ve mısbahe's-siyadefi mevdu'ati'l-ulum, Daru'l kütüb el-ilmıyye, Beyrut, 1985, I, s. 247'den aktaran Uysal, Muhittin, Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler), Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, (23), 73-105.
- Turan, Tarık, vd., Kişisel Gelişim Hakkında Herkesin Bilmesi Gerekenler, (1.baskı), Bilen Kitap Yayınları, İstanbul 2015.
- Türkçe Sözlük, (10.baskı), Tük Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- Ulutürk, Veli, Kuran'da Temsîlî Anlatım, (1.baskı), İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- Uysal, Muhittin, Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler), Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, (23), 73-105.
- Uysal, Hâilil, Arapça –Türkçe Sözlük, (1.baskı), Kitapkent Yayınevi, İstanbul 2009.
- Yılar, Ö. "Necâtî Bey'in Gazellerinde Atasözleri", I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu, Ölümünün 500. Yılında Necâtî Beğ Anısına Bildiri Kitabı, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli 2009, 460-465.